

МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»**

(22-23 вересня 2017 року)

Дніпро
2017

УДК 159.9(063)
ББК 88.0я43
А 43

Актуальні питання сучасної психології. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22-23 вересня 2017 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 120 с.
ISBN 978-966-916-351-6

У збірнику представлені матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання сучасної психології». Розглядаються загальні питання психології, історії психології, медичної психології, педагогічної та вікової психології, психології праці та інші.

Збірник призначено для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, які цікавляться психологічними науками та соціологією, а також для широкого кола читачів.

УДК 159.9(063)
ББК 88.0я43

ISBN 978-966-916-351-6

© Колектив авторів, 2017
© Видавничий дім «Гельветика», 2017

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Б'янюк О.Б. ЩАСТЯ ОСОБИ У РУСЛІ ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРЯМКІВ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПЕРСПЕКТИВ.....	6
Мартинюк Т.М. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДЕБРИФІНГ ЯК ОДНА З ФОРМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ.....	10
Прудка Л.М. КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	14
Прядко Н.В. ЗАВИСИМОСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТИ ОТ ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ.	18

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Лисенко О.С. ВПЛИВ ПТСР ТА ГСР НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	21
---	----

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Івачевська О.В. КОНФЛІКТИ У СІМ'Ї: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
Мачуляк М.В., Ребуха Л.З. КОНФОРМНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТІВ: СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ	29
Мельничук В.В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ.....	31

ЮРИДИЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Запорожець О.Є. НЕПОВНОЛІТНЯ ЗЛОЧИННІСТЬ: ХВОРОБА «ДОСТАТКУ» ЧИ «НЕ ДОСТАТКУ»?.....	36
Матієнко Т.В. МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	40
Меркулова Ю.В. ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	44

Проценко В.О. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ: ПРАКТИКА ЧИ ТЕОРІЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВООХОРОНЦІВ	48
--	----

Ячник В.В., Кислинський О.О. ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА»	52
--	----

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Гончар Т.Т. ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ В СТРУКТУРІ САМОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	56
--	----

Коробко Д.С. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	61
--	----

Скрипкар М.В., Рудницька-Юрійчук І.Р. ДИТЯЧИЙ ПСИХОАНАЛІЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЙОГО ПРЕДСТАВНИКІВ	65
---	----

Талалаєвська М.В. ВПЛИВ РІЗНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ З ДЦП ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	68
---	----

Ткачук О.С., Рудницька-Юрійчук І.Р. ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	74
---	----

Ушакова К.Ю. ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ.....	79
---	----

Хоменко К.В. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМОСТАВЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	83
--	----

Шутько І.Ю. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЮНАКІВ, СХИЛЬНИХ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ	88
---	----

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Денисова І.В. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ПОШУК ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ ЛЮДИНИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	94
---	----

Фінгерман О. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «АУТИЗМ»	98
---	----

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Гуменна Є.П. ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	103
---	-----

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ; ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Друзь Ю.О., Стрельченко Н.М.

СУТНІСТЬ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У ПРОЦЕСІ ПЕРЕДАЧІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ..... 109

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ, ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

Іванів Л.Ю., Фірман В.М.

МОБІНГ В ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ..... 114

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Б'янок О.Б.

аспірант,

Львівський національний університет

імені Івана Франка

ЩАСТЯ ОСОБИ У РУСЛІ ТЕОРЕТИЧНИХ НАПРЯМКІВ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПЕРСПЕКТИВ

Підготовка молоді до дорослого життя як учасників своїх громад здійснюється соціальними інститутами, які мають ґрунтуватися на цінностях та ідеях європейського демократичного суспільства: права людини, рівність, мир, соціальна справедливість, демократія, свобода особистості, безпека громадян, взаємозалежність, плюралізм, культурне розмаїття, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до навколишнього середовища. Система цих реалізованих на практиці громадянського життя цінностей й забезпечує концепт «щасливого життя». Суб'єктивне уявлення про щастя лежать в основі регуляції соціальної поведінки та професійної діяльності людини. Адже суб'єктивне уявлення про щастя виявляє часто затінені особливості соціального розвитку особи, спільноти загалом.

Проблематика щастя особи за останні роки доволі активно досліджувалася у психологічній науці. Загалом можна окреслити певні напрямки дослідження: позитивні емоції і суб'єктивне відчуття щастя (наприклад, насолода, задоволення життям, відчуття близькості, конструктивні думки про себе і своє майбутнє, оптимізм, впевненість в собі, наповненість енергією, «життєвою силою»); позитивні риси характеру людини (мудрість, любов, духовність, чесність, сміливість, доброта, творчість, почуття реальності, пошуки сенсу, прощення, гумор, щедрість, альтруїзм, емпатія тощо); соціальні структури, що сприяють щастя і розвитку особи

(демократія, здорова сім'я, вільні засоби масової інформації, здорове середовище на робочому місці, здорові локальні соціальні спільноти).

До проблематики щастя впродовж останніх десятиріч зверталися дослідники, представники різних теоретичних напрямків. Основним напрямком була гуманістична психологія, яка опиралася на досягнення Г. Олпорта, А. Маслоу та К. Роджерса. Досліджувалися близькі до щастя стани особистого благополуччя (О.С. Штепа); чинники щастя (М. Аргайл); уявлення провінційної молоді про щастя в контексті емоційно-мотиваційної спрямованості (С. Жубаркін); психосемантичний аналіз уявлень про щастя китайських і російських студентів (Н.В. Виничук), жінок (С.І. Маслаков); людське щастя як соціокультурний феномен (А. Шамсетдінова); соціально-філософський аналіз феномена щастя (Є. Мішутіна); психологія щастя і оптимізму (І. Джідарьян); феліцитарність сучасної молоді (Н. Качур) тощо. Психологи А. Бандура, М. Селігман, Е. Десі, Е. Дінер, Р.М. Райан, Ч. Снайдер, С. Любомірські, Д. Гільберт, Дж. Гайдт та ін. здійснили чималий внесок у розуміння психологічного феномену особистого щастя.

Впродовж останніх двох десятиліть дослідження щастя стали предметною темою позитивної психології. Найбільший вплив на розвиток позитивної психології зробив американський дослідник М. Селігман. Він є засновником позитивної психології як академічної галузі, засадничі моменти якої він виклав у своїй доповіді на засіданні Американської психологічної асоціації в 1998 році. У своєму виступі Селігман підкреслив, що впродовж пів сторіччя психологія займалася вивченням і лікуванням усіх можливих патологій. Однак вона не звертала уваги на позитивні сторони життя людини: здатність до творчості, надія, наполегливість у досягненні своїх цілей тощо. М. Селігман запропонував три основні напрямки для майбутніх досліджень: позитивні емоції та суб'єктивне відчуття щастя (наприклад, насолода, задоволення життя, почуття близькості, конструктивні думки про себе і своє майбутнє, оптимізм, упевненість у собі, наповненість енергією, «життєва сила»); позитивні риси характеру

людини (мудрість, любов, духовність, сумлінність, сміливість, доброта, творчість, почуття реальності, пошуки сенсу, прощення, гумор, щедрість, альтруїзм, емпатія тощо); соціальні структури, що сприяють щастю та розвитку людей (демократія, здорова сім'я, вільні засоби масової інформації, здорова середовище на робочому місці, здорові локальні соціальні спільноти) [3, с. 114].

Е. Дінер, найбільш відомий дослідник у царині суб'єктивного благополуччя зізнався, що запропонував термін «суб'єктивне психологічне благополуччя» лише тому, що поняття «щастя» не зовсім сприймалося як поняття академічної психології, а його змістове наповнення було доволі нечітке та різнопланове [1, с. 214]. Звісно, «психологічне благополуччя» є поняттям «ширшим», вміщує у себе фізичне, психічне здоров'я, а не лишень емоційне благополуччя. Відтак «психологічне благополуччя» є більш цілісною теоретичною конструкцією, ніж «щастя».

Існує проблеми ціннісних орієнтирів в теорії позитивної психології. Наприклад, якою є цінність суб'єктивного благополуччя, або суб'єктивного добробуту (конструкт, запропонований Е. Дінером). Суб'єктивне благополуччя тут прирівнюється до щастя, містить задоволення життям (когнітивний аспект) та афект (емоційний аспект). Оскільки позитивний вплив часто трактується як результат, а не предиктор щасливого життя, потенційні переваги позитивного впливу треба постійно перевіряти. Тут відкривається розмаїття нових питань для дослідження переваг методу позитивної психології. Наприклад, які типи успіхів людини найбільше посилюються позитивним впливом? Чи можна укласти довгострокову універсальну програму посилення та віднайдення почуття щастя, не зауважуючи етичні аспекти взаємин особи зі світом? Відтак актуальним залишається проблема цінностей в процесі психологічної допомоги людям, що почувуються нещасливими. З одного боку, у деяких ситуаціях позитивний вплив – це не просто робота із внутрішньопсихологічними конфліктами, а й формування просоціальної поведінки (доброта, допомога, емпатія, альтруїзм, милосердя тощо). З іншого боку, щасливі люди можуть використовувати свою творчість, впевненість у собі, здатність до

переговорів та комунікабельність для досягнення цілей, які шкідливі для соціальності, для суспільства. Наприклад, щасливий член мафії може бути більш ефективним, ніж нещасливий, і щасливий аферист може бути більше успішним, коли не є покараним. Відтак успіх повинен бути визначеним з погляду культурного та поведінкового контексту. Крім того, особисті риси: інтелект, наполегливість, сумлінність і соціальна критика можуть бути небажаними для певних соціальних груп (формальних, неформальних), у яких перебуває людина. Психологи з'ясували, що щасливі люди міркують про умови в суспільстві доволі поблажливо, вони задоволення життям і суспільством [2, с. 847]. Чимала кількість таких «щасливих» людей можуть сприяти соціальній пасивності, застійним явищам у соціальному житті та політиці. Разом з тим, риси щасливих людей – оптимізм, енергія, соціальна зацікавленість, оригінальність, альтруїзм, симпатія, продуктивність, добробут можуть допомогти їм покращити умови власного життя та інших.

Отже, тема просоціальності щасливих людей є актуальною освітньо-виховною проблемою. Соціальна поведінка щасливих людей може бути проблемною, якщо вона не відповідає засадам просоціальності. Відтак у будь-якій психотерапевтичній програмі, що скерована на віднайдення повноти життя, особистого щастя має бути взаємодія етичних пізнавальних суджень та методик позитивної психотерапії, власне це становить область дослідження для майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Diener E. Personality and subjective well-being / D. Kahneman, E. Diener and N. Schwartz (eds.) // *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology* – New York: Russell Sage. – P. 213-229.
2. Lyubomirsky S. The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? / S. Lyubomirsky, L. King, E. Diener // *Psychological Bulletin*. – 2005. – № 131. – P. 803-855.
3. Seligman M. *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment* / M. Seligman. – New York: Free Press, 2004. – 256 p.

Мартинюк Т.М.

студентка,

Навчально-науковий інститут права та психології

Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДЕБРИФІНГ ЯК ОДНА З ФОРМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Однією з найпоширеніших проблем світового масштабу на сьогодні є надзвичайні ситуації у вигляді стихійних лих, катастроф, аварій, терактів тощо, зумовлених природними, антропогенними, техногенними та іншими факторами. У зв'язку з цим специфіка діяльності психолога містить в собі постійний підвищений фактор ризику, напружене виконання завдань в умовах недостатньої, невизначеної інформації, дефіциту часу і високої відповідальності за результат праці. Тому не випадково, що психологічний захист населення і психологічне забезпечення діяльності служби цивільного захисту на сьогодні виступають одними з найбільш пріоритетних напрямів, актуалізуючи проведення нашого дослідження.

Слід констатувати, що практичні психологи внесли значний вклад у порятунок постраждалого мирного населення від наслідків посттравматичних стресових порушень. При цьому застосовувалися різні методи, одним з яких є дебрифінг як форма психологічної інтервенції в особливих умовах.

Мета дослідження полягає у аналізі підходів до дебрифінгу як однієї з форм психологічної діяльності в особливих умовах для подолання психологічних наслідків дії стресових факторів.

Аналізуючи *теоретичні основи дослідження* можна стверджувати, що психологи висловлюють різні точки зору на можливість запобігання і зниження ймовірності розвитку наслідків психологічної травми за допомогою дебрифінгу. Означені проблеми знайшли своє відображення у розвідках Дж. Мітчела, М. Арендта, Б. Ріме, К. Амстронга, М. Хобса, О.А. Блінова, М.Р. Арпентьєвої,

А.І. Донцова, І.Г. Малкіної-Пих, Ю.І. Середи, О.В. Тімченка, Л.І. Мульованої, В.В. Зарицької та ін.

Психологи запевняють, що 90% людей справляються з наслідками надзвичайної ситуації природним шляхом, але потрібен час, щоб перейти зі стану стресу в стан спокою. Саме в цей час для постраждалих важливою є мінімізація психологічної шкоди від перенесеного стресу, що є основною метою дебрифінгу. Метод дебрифінгу або «дебрифінг критичного інциденту» був розроблений американським психологом Дж. Мітчелом у 1983 р. для працівників «небезпечних професій» (рятувальники, пожежники, військовослужбовці під час бойових дій та ін.) і набув широкої популярності. Перевагою даного психологічного методу, на думку його розробника, є зв'язок початкових цілей з оглядом остаточних результатів. Дослідник вважає, що психологічне втручання після травми відповідає деяким реальним і символічним потребам потерпілих і допомагає їм долати почуття безпорадності та провини в зв'язку з пережитим, а також інші емоції [4].

Оцінюючи значення дебрифінгу в наші дні, коли частина українських громадян, які в різні періоди брали участь у воєнних конфліктах, втратили здоров'я не лише внаслідок поранень та бойових травм, але і під впливом на їх психіку інтенсивних стресових факторів, не можна залишитися осторонь від проблем соціально-психологічної допомоги, в основу якої покладено метод психологічного дебрифінгу, зважаючи всі його плюси і мінуси.

На основі досліджень вітчизняної ученої Л.І. Мульованої, метод дебрифінгу слід вважати одним із ефективних засобів «зменшення психологічних наслідків пережитого стресу для учасників бойових дій, у тому числі в Україні» [2, с. 65]. Аналізуючи ефективність застосування даного методу, його декларованою метою дослідниця називає зменшення завданого жертві психологічного збитку шляхом пояснення людині того, що з нею сталося, в тому числі, за допомогою вислуховування її точки зору, зіставлення її з іншими поглядами і досвідом профілактики й подолання посттравматичних розладів.

Розробляючи різні види екстрених втручань, зарубіжні та вітчизняні психіатри, зіштовхуються з психічними порушеннями, що виникають у здорових людей після травми, військових та інших стресів, виходили з того, що обговорення (як «вербалізація») травматичних переживань сприяє психологічному відновленню суб'єкта. На думку, М.Р. Арпентьєвої, дебрифінг сприяє зниженню тяжкості психологічних наслідків після пережитого стресу, мінімізує психологічні страждання за допомогою: 1) «деф'юзінга», можливості «виговоритися», в тому числі, щоб зняти напругу в постраждалих виявлення наявних переживань і змін, що відбулися з ними; 2) внесення ясності в події, що відбуваються, глибокого аналізу подій, усунення непорозуміння і виправлення помилок; 3) удосконалення навиків ведення включеного спостереження, самоспостереження, надання можливості учасникам розвинути в собі здібності до рефлексії та управління змінами [1, с. 43].

Однак, існує полярна точка зору, яка базується на не обґрунтованості цього методу, зокрема наголошується, що дебрифінг не враховує такі фактори як механізми відновлення і перетворення травматичного досвіду, стиль психологічного подолання (захисту, подолання або самореалізації) складної ситуації, переробки досвіду, раніше перенесених травм і психічних розладів у потерпілого, що активізуються поряд з дисоціативними проявами, пов'язаними з психологічною травмою, в зв'язку з чим кризовий дебрифінг був внесений до списку процедур, здібних додатково («вторинно») травмувати постраждалих. Зокрема, А.І. Донцов вважає, що «серед неврахованих факторів, таких як втрата близької людини або професії (трудового місця), розлука і навіть зміна місця перебування, які виступають як додаткові стресові фактори, багато хто вимагає інших за формою, часом і місцем втручань» [3, с. 317].

Раннє втручання може за механізмом індоктринації привнести в ситуацію чужий для постраждалого сенс, в тому числі той, який здатний викликати активізацію бар'єрів розуміння, утруднити осмислення травмуючої ситуації, а у деяких постраждалих викликати вторинні психотравмуючі переживання, що частково

маскується в групових дослідженнях. Поряд з цим, оскільки психологічний дебрифінг може бути не тільки добровільним, він може викликати невдоволення і вторинну активізацію, а також небажаний для людини «витік» смислової інформації, вважає Б. Ріме [5, с. 1031].

Таким чином, незважаючи на багаторівневий характер сучасного дебрифінгу, ми бачимо, що результати досліджень його успішності та ефективності суперечливі. Зважаючи на зростання кількості надзвичайних ситуацій, які здійснюють травмуючий вплив на психіку людини, розвиваючи посттравматичні стресові розлади, у подальшому ми пропонуємо проведення практичних досліджень щодо застосування методу дебрифінгу та їх теоретичне обґрунтування, що, у кінцевому рахунку, допоможе мінімізувати психологічні страждання як рятувальників, так і потерпілого населення країни, та дозволить зберегти психічне, емоційне і фізичне благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Арпентьева М.Р. Дебрифінг в работе с военным стрессом / М.Р. Арпентьева // Инвалиды и общество. – 2015. – № 2(15). – С. 42–49.
2. Мульована Л.І. Психологічний дебрифінг як метод групової психологічної корекції посттравматичних стресових розладів в учасників бойових дій / Л.І. Мульована // Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія. – 2014. – № 1. – С. 64–69.
3. Dontsov A.I. Security Problems of Communicative Strategies // A.I. Dontsov // Psychology in Russia: State of the Art. – 2011. – V. 1. – P. 316–323.
4. Mitchell J. Critical Incident Stress Debriefing (CSID) / J. Mitchell, G.S. Everly. – Ellicot City, Md, Chevron, 1995. – 290 p.
5. Rimé B. Social sharing of emotion, post-traumatic growth, and emotional climate / B. Rimé, D. Páez, N. Basabe // European J. of Social Psychology. – 2010. – V. 40. – № 6. – P. 1029–1045.

Прудка Л.М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ*

КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Професійне становлення працівника поліції являє собою складний, тривалий процес, який починається з вибору спеціальності і завершується повною самореалізацією особистості в професії.

Підготовка висококваліфікованого фахівця передбачає освоєння професії у вищому навчальному закладі системи МВС, здійснюється в процесі спеціально організованої навчальної діяльності курсантів і сприяє формуванню і розвитку у них відповідних професійних якостей і навичок в контексті освоєння ними соціально-професійних цінностей, властивих кожній сфері професійної діяльності. Однак в процесі професійної підготовки курсантів, під час їх навчання, важливо апелювати не тільки до когнітивних, раціональним структурам самосвідомості, але і приділяти належну увагу особистісному, емоційному розвитку, позитивному ставленню до себе, оскільки саме процеси когнітивного і індивідуального розвитку в сукупності створюють основу для формування професійної ідентичності, яка є частиною самосвідомості, самовизначення особистості – головними складовими формування професіонала. Сприяти особистісному і професійному становленню майбутніх правоохоронців, в основі якого, на нашу думку, лежить почуття своєї ідентичності, можливо лише спираючись на знання про умови, особливості, механізми її формування.

Важливо враховувати, що ідентичність, будучи багатокомпонентною і інтеграційною психологічною освітою, забезпечуючи особистості цілісність, тотожність, визначеність і розвиваючись в ході професійного навчання в просторі процесів самовизначення і самоорганізації, супроводжується станом кризи.

Криза ідентичності характеризується несформованістю життєвих і професійних перспектив, пов'язується з такими особистісними

характеристиками як емоційна нестійкість, тривожність, низький самоконтроль, невпевненість в собі, зниження мотивації на отримання знань, ослаблення вираженості навчально-професійної позиції і може привести до негативної трансформації ідентичності, відповідно, гальмуючи повноцінний професійний та особистий розвиток майбутнього фахівця-правоохоронця.

Таким чином, актуальною стає проблема дослідження механізмів виникнення і особливостей протікання кризи ідентичності майбутніх поліцейських, а також виявлення та впровадження в навчальний процес найбільш оптимальних та ефективних шляхів її подолання.

Традиційно трактування терміна «ідентичність» у психології пов'язують з ім'ям Е. Еріксона, який визначив ідентичність як внутрішню безперервність і тотожність особистості [2]. На рівні індивідуального досвіду відчуття ідентичності – це, з одного боку, сприйняття себе як тотожного і усвідомлення безперервності свого існування в часі і просторі, з іншого – сприйняття того факту, що інші визнають мою тотожність і безперервність. У міру розвитку особистості переживання почуття ідентичності посилюється, супроводжуючись почуттям цілеспрямованості, чіткого усвідомлення власного життєвого шляху і впевненості в зовнішньому схваленні.

Дж. Марсія [3] продовжив розвиток соціального аспекту концепції Е. Еріксона і визначив ідентичність як динамічну структуру, яка об'єднує потреби, здібності, переконання, індивідуальну історію. Ідентичність розвивається по мірі вирішення людиною різних життєвих проблем і в певний момент знаходиться в одному з чотирьох статусів: досягнута ідентичність, передчасна ідентичність, дифузна ідентичність, мораторій. Кожен статус формується в залежності від співвідношення двох параметрів: наявності чи відсутності кризи і сформованості або відсутності одиниць ідентичності – цілей, цінностей, переконань, інтересів, здібностей.

На думку А. Ватермана [4], елементи ідентичності формуються в результаті вибору серед різних альтернатив в період юнацької кризи ідентичності і складають основу для визначення життєвого напрямку і пошуку сенсу життя. Перехід від одного стану ідентичності до іншого здійснюється через подолання кризи ідентичності.

Суб'єктивно це переживається як стан пошуку нових можливостей для вирішення виникаючих проблем (конструктивна криза, призводить до досягнення ідентичності), або як стан розчарування в собі, розчарування в своєму майбутньому (деструктивна криза, не призводить до досягнення ідентичності).

Криза ідентичності – це початок становлення справжнього авторства у визначенні та реалізації своїх поглядів на життя. Відділяючись від образу «Я» в очах найближчого оточення, долаючи професійно-позиційні і політичні детермінації покоління, об'єктивно оцінюючи свої якості як «не-Я», людина стає відповідальним за власну суб'єктність, яка часто створюється неусвідомлено, без відома носія.

Цей мотив пристрасного і безперервного пізнання власного «Я», переживання почуттів втрати попередніх цінностей, уявлень, інтересів і пов'язаних з цим розчарувань, дозволяє класифікувати цей період як критичний, кризовий, конфліктний [1, с. 96].

У пошуках особистої ідентичності молода людина вирішує, які дії є для нього важливими, і таким чином виробляє певні норми для оцінки своєї поведінки та поведінки інших людей. Цей процес пов'язаний також з усвідомленням власної цінності та компетентності.

Особливо гострою є проблема переживання кризи ідентичності, а саме професійної, майбутніми працівниками поліції, оскільки саме від особистісного розвитку суб'єкта правоохоронної діяльності залежать його ефективне здійснення професійної діяльності, а також подальше ставлення населення до поліції в цілому, тобто її імідж.

На нашу думку, криза ідентичності настає в результаті нереалізованості основних цінностей і стагнації в розвитку особистості і одночасно служить її подолання, яке полягає в отриманні відповідних знань, визначенні цінностей і їх реалізації. Разом з тим, виділення критеріїв ідентичності є необхідною умовою розуміння механізму впливу кризи на розвиток особистості, що дозволить своєчасно діагностувати кризу.

В процесі реалізації професійної підготовки курсантів слід враховувати одне з основних положень Е. Еріксона, згідно з яким

ідентичність динамічна і ніколи не досягає завершеності. Відповідно, становлення ідентичності є багатовимірним процесом людського розвитку і існує можливість зміни і формування ідентичності в позитивному напрямку. Головне – при наданні допомоги в ситуації кризи ідентичності основну увагу приділяти формуванню у людини конструктивної установки і особистісної рефлексії.

Особливо актуальне питання ідентичності та її кризи виникає в ситуації професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Важливо, щоб цей процес передбачав самостійну і відповідальну побудова курсантами свого професійного майбутнього, розвиток готовності смислових і регуляторних основ поведінки в ситуаціях невизначеності, а також орієнтацію на професійний та особистий розвиток і самовдосконалення. В даному контексті найважливішим завданням вузу виступає забезпечення умов, що сприяють даним процесам.

Такими ми вважаємо використання активних методів навчання, проведення соціально-психологічних тренінгів, орієнтованих на всебічну гармонізацію особистості професіонала, належний психологічний супровід курсантів протягом усього навчання.

Список використаних джерел:

1. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций // Психологический журнал. – 1995. – № 3. – С. 90-101.
2. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис Текст. / Э. Эриксон; [пер. с англ.] М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.
3. Marcia J.E. Ego-identity status: Relationship to change in Self-esteem, «general maladjustment» and authoritarianism. Journal of Personality. V. 38, № 2, 1970. – P. 249-268.
4. Waterman A. Identity development from adolescence to adulthood: an extension of theory and review of research // Development psychology. – V. 18. – № 3. – 1982. – P. 341-358.

Прядко Н.В.

*преподаватель кафедры практической психологии,
Днепровский гуманитарный университет*

ЗАВИСИМОСТЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗНОЙ ПАМЯТИ ОТ ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ

Постановка проблемы. Память значительно расширяет познавательные возможности человека, позволяя получить из мира огромное количество информации. Основным анализатором по приему информации является зрительный анализатор (80%), то есть память представляет многоуровневую, развивающуюся, открытую к образованию новых связей, динамическую систему индивидуального опыта в качестве условий осуществления предстоящей деятельности. Иконическая память связана с хранением, и затем последующим воспроизведением полученных зрительных образов. Об этом достаточно полно отражено в исследованиях отечественных и зарубежных психологов (А. Литвак, Л. Выготский, А. Леонтьев, С. Рубинштейн, Г. Мюллер, А. Пильцекер, К. Готшалд, В. Келер, А. Бине, К. Бюлер, Д.Б. Бродбент, П. Линдслей и др.) [3].

Объект: мнемические процессы.

Предмет: особенности мнемических процессов студенческой молодежи на примере образной памяти.

Цель исследования: исследование результативной стороны памяти, ее точность.

Гипотезой исследования: предположение о существовании зависимости результативности образной памяти, индивидуально-типологических особенностей студенческой молодежи.

Задачи:

1. Выявить индивидуально-типологические особенностей личности.
2. Выявить количественные показатели образной памяти.

1. 3. Установить зависимость результативности образной памяти от индивидуально-типологических особенностей личности

Методологическую основу работы составили теоретические положения отечественной психологии способностей, разработанные С. Рубинштейном, Б. Тепловым; теория развития высших психических функций и уровнях их детерминации Л. Выготского и А. Лурия; деятельностный подход А. Леонтьева; комплексный подход к изучению индивидуальности, предложенный В. Мерлин, Е. Голубевой; исследования взаимосвязи развития памяти с развитием интеллектуальных способностей П. Зинченко, А. Смирнова, Т. Зинченко, а также практические методы определения количественных характеристик памяти [2].

Полученные результаты: В диагностике приняли участие 154 студента от 17-20 лет, 1-3 курса психологического и юридического факультетов ДГУ – 102 человека женщины и 52 человека мужчины.

Типологические особенности представлены при помощи показателя индивидуальности p' , величина вектора, то есть удаленность от центра (по кругу Г. Айзенка, исследования Л. Присняковой 1997.)

$$p = \sqrt{E^2 + N^2} \quad (1)$$

где $\sqrt{E^2}$ – значение интро – экстраверсии; N^2 – значение стабильности-нейротизма. Т. к., E и N имеют различные числовые значения (от 0 до 24), то в случае если значения превышают 12 значение p' для различных типов темперамента находилось следующим образом:

$$E' = E - 12; N' = N - 12 \quad (2)$$

Получены количественные показатели индивидуальности по каждому типу темперамента позволяют собрать все экспериментальные точки на одной плоскости и выявить соответствующие закономерности типологических особенностей личности и их влияние на эффективность образной памяти.

Для выявления показателя образной памяти, была использована методика «Образная память» которая дала возможность определить количественные результаты (%) образной памяти для группы

студентов и сопоставить полученные результаты со значениями показателями индивидуальности p' .

Таблица 1

Зависимость образной памяти от темпераментных особенностей

Тип темперамента	p'	Продуктивность образной памяти
Х	7,6	91%
С	8,9	70%
М	9,95	64%
Ф	11,8	90%

Выявлено: что увеличение показателя p' , в большей степени влияет на снижение объёма образной памяти по группе в целом;

1. Образовались дихотомические пары по Канту и Гипократу;
2. Значения воспроизведения информации образной памятью зависит от индивидуально-типологических особенностей личности;
3. Существуют специфические изменения показателей образной памяти у интро – экстравертированных, у эмоционально стабильных – нестабильных.

Список использованных источников:

1. Выготский Л.С., Лурия А.Р. Культурное развитие специальных функций: память // Психология памяти: Хрестоматия / Ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романов. – М.: ЧеРо, 2000. – С. 406-419.
2. Зинченко Т. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 320 с.
3. Приснякова Л.М. Системный синтез психофизиологических процессов: Монография. Днепропетровск-Киев. – 2008. – 357 с.
4. Приснякова Л.М. Нестационарная психология: монография – Киев: Дніпро, 2001 – 255 с.
5. Черемошкина Л.В. Психология памяти: Учеб. пособие для вузов. – М.: Академия, 2002. – 368 с.
6. Цуканов Б.И. Время в психике человека: Монография. – Одеса «Астро-Принт» 2000. – 220 с.

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Лисенко О.С.

*випускник кафедри післядипломної освіти,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця*

ВПЛИВ ПТСР ТА ГСР НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

В зв'язку з виникненням труднощів внаслідок адаптації до стресу в людини може виникнути ряд психологічних розладів, що супроводжуються неприємними відчуттями. Вплив травм на людину може мати різну інтенсивність, оскільки суб'єктивна оцінка залежить від властивостей емоційного та фізичного здоров'я людини. Важливо проводити покращення методик психологічної допомоги, які будуть безпечними та ефективними для пацієнтів.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) може мати хронічний характер, призводити до інвалідизації особистості. Діагноз встановлюється на основі наявного впливу екстремальних стресових факторів, до яких належать небезпека для життя, сексуальне насильство, важкі травми тощо. ПТСР тісно пов'язаний з гострим стресовим розладом (ГСР), але окрім впливу стресору, обидва розлади потребують визначення додаткових факторів, які стосуються змін настрою, збудження, реактивності та ін. Особи з ГСР мають тривалість симптомів від 3 днів до 1 місяця, в людей з ПТСР – від 1 місяця. Встановлено, що понад 80% дорослих людей в США зазнають травматичних подій, які стосуються ПТСР та ГСР, які включають в себе військове, сексуальне насильство, травми. Доцільно вивчати первинну профілактику, яка може полягати в здоровому способі життя, вторинну, яка відбувається за допомогою визначення діагнозу скринінговими програмами в період після отриманого захворювання, але до появи симптоматики, а також третинну профілактику для подальшого зниження симптомів із допомогою лікування за умов прояву хвороби. Державна політика та

створення умов для підтримки громадського здоров'я можуть суттєво сприяти зменшенню насильства та травматичних подій з метою зменшення захворюваності на ПТСР та ГСР. Багато клінічних досліджень зосереджені на вторинній профілактиці ПТСР, що допомагають визначити осіб з найвищим ризиком виявлення порушень. Існують також дані, що гідрокортизон вивчають для запобігання розвитку ПТСР. Виявлені методи потребують подальших досліджень [6, р. 357; 358].

Стресорна відповідь впливає на весь організм людини, на її емоції та поведінку, що виявляється соматичними та фізіологічними проявами. В розвитку розладів адаптації важливу роль відіграє ПТСР та ГСР. Стрессова ситуація вимагає прийняття рішення, що супроводжується напруженням функцій організму, тому за умов тривалого впливу проблеми, напруження зберігається або зростає, що призводить до розвитку стресу. Особисті когнітивні оцінки на події визначають ступінь їх стрессового значення, що може бути пов'язано з психічним та фізіологічним статусом людини [5, с. 74; 75].

Пацієнт з ПТСР може відчувати беззахисність, що заміщується почуттям провини. Причина пояснюється бажанням контролювати ситуацію, навіть помилково, ніж відчувати вразливість. При важких травмах відзначаються почуття приниження. Вірогідна поява почуття сорому. Важливо зазначити, що стресор має різний ступінь тяжкості, тому для встановлення ПТСР за умов, якщо стрес не є екстремальним, варто визначити розлади адаптації. Вивчають obsesивно-компульсивний розлад, який супроводжується нав'язливими думками, які сприймаються як невчасні і не пов'язані з конкретною травмою. Проводять аналіз флешбеків, які при ПТСР відрізняють від ілюзій і галюцинацій при психотичних розладах, таких як шизофренія, делірій, внаслідок зловживання психоактивними речовинами [2, с. 216-217].

Повідомляється про розвиток невротичних та психосоматичних розладів в онкохворих пацієнтів. Виражена тривожно-депресивна симптоматика може призвести до розвитку суїцидальних думок, у деяких випадках ймовірно здійснення самогубства. На даний час не

встановлена система достовірних ознак, за якими можна встановити планування суїциду онкологічного хворого. Встановлено, що ризик суїциду в онкологічних пацієнтів в 2-3 рази вище порівняно зі здоровим населенням. Страх рецидивів, метастазів може супроводжуватися психологічною та психосоціальною дезадаптацією [1, с. 43].

Агресивна поведінка, за умов регулярності та відсутності доцільної оцінки підлітком та батьками, поступово може стати стійкою, перетворюватись у властивість характеру. Інші підлітки, що піддалися впливу насилля, іноді здатні співчувати агресору домашнього насильства [3, с. 20].

Психічні порушення та захворювання, що викликані стресом, викликають зміни нейронної архітектури, атрофію та стискання апікальних дендритів в гіпокампі та префронтальній корі, існує кореляція між щільністю дендритів й виразністю тривоги/депресії, спостерігається вплив цих явищ на синаптичні шипики гіпокампу. Гострий стрес викликає активацію гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, що призводить до підвищення рівня кортикостероїдів [4, с. 20].

Встановлено, що гіпофізарний аденілатциклаза-активуєчий поліпептид (Pituitary adenylate cyclase-activating polypeptide (PACAP)) та його рецептор PAC1 відіграють роль у реакції на стрес. В дослідженні прийняли участь 502 молодих жінки 18-28 років. Переважна більшість – 99% мали польську національність, решта були українками та шведками – 1%. Серед них 96% жінок були самотніми, 54,6% отримали середню освіту, інші мали щонайменше ступінь бакалавра. Встановлено зв'язок між поліморфізмом rs2302475 гену PAC1 (ADCYAP1R1), та проблемою вживання алкоголю серед молодих жінок [7, р. 1483; 1484; 1488].

ПТСР та ГСР має вплив на якість життя пацієнтів, тому необхідно покращувати розробку безпечних та ефективних методів психологічної підтримки. Важливо проводити етично вірний підхід до пацієнтів, враховувати, що психологічні розлади можуть викликати фізіологічні зміни в організмі людини. Своєчасна

діагностика та методи профілактики є засобами для якісного лікування пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Безрук Р.И. Психокоррекция и психотерапия невротических расстройств и суицидальных тенденций у онкологических больных / Р.И. Безрук // Медична психологія. – 2017. – № 1. – С. 43–45.
2. Коваль І. А. Діагностика і диференційна діагностика гострого стресового розладу та посттравматичного стресового розладу в загальномедичній практиці / І. А. Коваль // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 27. – С. 210–219.
3. Романова И.В. Психологическая коррекция и психотерапия невротических расстройств у подростков, пострадавших от насилия / И.В. Романова // Медична психологія. – 2017. – № 1. – С. 19–21.
4. Франкова І.О. Життя на межі: стрес, травма та психопатологія / І.О. Франкова // Нейронews. – 2017. – Т. 3, № 87– С. 20–25.
5. Шелестова О.В. Розлади адаптації як наслідок впливу стресу / О.В. Шелестова // Медична психологія. – 2016. – № 4. – С. 74–77.
6. Howlett J.R. Prevention of trauma and stressor-related disorders: a review / J.R. Howlett, M.B. Stein // Neuropsychopharmacology. – 2016. – Vol. 41, № 1. – P. 357–369.
7. PAC1 receptor (ADCYAP1R1) genotype and problematic alcohol use in a sample of young women / W. Ł. Dragan, P. M. Czerski, M. Dragan // Neuropsychiatr. Dis. Treat. – 2017. – Vol. 13. – P. 1483–1489.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Івачевська О.В.

*молодший науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

КОНФЛІКТИ У СІМ'Ї: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ

Науково-практичний доробок вчених-психологів у царині сімейних конфліктів та підходів до їх розв'язання важко переоцінити. З античних часів й до сьогодні представники різних наукових течій прискіпливо й плідно вивчають природу виникнення, специфіку протікання конфліктів і пропонують різні засоби їх врегулювання, враховуючи особливості суспільного устрою та вектора його розвитку. Вітчизняні молоді вчені ключовими дослідниками особливостей сімейних конфліктів часто називають Ю. Альошину, А. Антонова, А. Варгу, Т. Говорун, Е. Ейдеміллера, О. Кочаряна, В. Медкова, В. Століна, Л. Шнейдера, В. Юстицькіса та ін. І дійсно, у працях означених авторів широко висвітлено проблеми конструктивної сімейної взаємодії, міжособистісних конфліктів у сім'ї, кризових явищ та інших складних внутрішньо сімейних феноменів, що потребують пильної уваги і науковців, і практиків, і суспільства в цілому.

Однак, сучасні психологи переважно сфокусовані на міжособистісних, побутових конфліктах у сім'ї та причинах їх виникнення, що криються скоріше в індивідуальних особливостях подружжя, їх мотиваційній, сексуальній, морально-етичній, ціннісній сферах тощо. Водночас, залишаються недостатньо висвітленими питання соціальних конфліктів у сім'ї, що пов'язані не лише із міжособистісним контактуванням, а й із взаємовпливом

сім'ї та соціуму в найзагальнішому контексті співбуття. У даному аспекті йдеться про крайнє загострення соціальних протиріч, що виявляються у зіткненні протилежних чи суттєво відмінних інтересів, цілей, цінностей, тенденцій розвитку тощо різних соціальних суб'єктів (індивідів чи спільнот).

Наукові пошуки щодо соціальних конфліктів здійснювали здебільшого вчені-соціологи у загальносуспільному контексті. При цьому, ракурси дослідницького осмислення суттєво різнилися. Наприклад, у працях Ф. Глазла, Е. Мейо, Т. Парсонса знаходимо свідчення про соціальний конфлікт як патологічне, дезінтегруюче, аномальне явище, позаяк К. Боулдінг, Р. Дарендорф, Л. Козер та ін. розглядали його з точки зору позитивно-функціонального процесу перетворення суспільного життя.

Сьогодні видається очевидно складно уникати чи ігнорувати розгортання соціальних конфліктів майже у всіх сферах життєдіяльності людини – політична ситуація в Україні, економічна нестабільність і, як наслідок, соціальне напруження й інші соціально-психологічні проблеми, нагромаджуючись, загрожують здоров'ю та благополуччю кожного члена суспільства і сім'ї як головного його осередку. У сучасних реаліях динамічного розвитку інформаційних, медійних технологій неможливо розглядати сім'ю як непроникну систему, захищену від постійного, іноді досить агресивного впливу суспільних дискурсів (законів, подій, ситуацій, настроїв тощо). Повсякчас проектуючи, породжуючи у власному просторі феномени, актуальні для суспільства в цілому, кожна сімейна система стає своєрідним його відображенням в мініатюрі. А відтак, видається неправомірним вивчення сімейних конфліктів з точки зору виключно міжособистісної взаємодії в побуті на кшталт суперечок з приводу індивідуальних особливостей членів сім'ї, їх несумісності у різних сферах спільного життя, не враховуючи соціальний контекст. Відповідно засоби, спрямовані на врегулювання сімейних конфліктів, що розглядаються в означеному дослідницьку ракурсі, виявляються недієвими, оскільки часто не враховують глибинні процеси, що протікають під впливом загальносуспільних проблем. Приміром: 1) сімейний конфлікт з

приводу «щей» на обід насправді виявляється протистоянням «двох світів» – Росії та України – й іменується як «зрада»; 2) суперечка подружжя з приводу одягу дружини – зіткнення світоглядів, релігійних протиріч та ін.; 3) конфлікти щодо небажання чоловіка влаштовуватися на роботу – результат невідповідності отриманої професії і, як наслідок, знань, навичок та умінь сучасним вимогам ринку праці тощо. Видається очевидним те, що за будь-якою суперечкою подружжя часто приховується справжній особистісний мотив, інтерес, потреба. Однак, у наведених прикладах за справжньою причиною конфлікту приховано скоріше соціальну потребу, соціальний інтерес чи вигоду, які часто-густо можуть не збігатися із потребами особистості, а скоріше нав'язуватися ззовні. При цьому, незадоволення соціальних потреб (у визнанні, приналежності, соціальному статусі тощо) чи невідповідність соціальним експектаціям сьогодні може відчутно перешкоджати самоактуалізації особистості її благополуччю у різних сферах життя. Тож одночасно кожен член суспільства, зацікавлений в оптимальній взаємодії із соціумом, вимушений щодня долати, окрім соціальних, і внутрішні конфлікти. На цьому рівні важливими видаються особистісна та соціальна зрілість, мотивація, локус контролю, рівень самоактуалізація, емоційна стійкість тощо.

Результати дослідження за допомогою проведення ряду дискусійних груп та індивідуальних інтерв'ю, у яких взяло участь 46 подружніх пар, віком їх членів від 27 до 63 років, дозволили виявити найбільш актуальні теми гострих конфліктів у сім'ї. Серед них узагальнено в порядку значущості: матеріальне благополуччя; світоглядні протиріччя; правове забезпечення; релігія; політика; внутрішньо-групові та зовнішньо-групові інтеракції; житлові умови; вплив родичів (залежна, співзалежна поведінка); соціально-психологічні особливості, у тому числі статус, соціальні ролі, норми (інтроєкти), засвоєні в процесі соціалізації, індивідуальні способи поведінки у конфлікті, ступінь злагожденості, психологічної, фізичної підтримки та ін.

Очевидно, що найбільш тригерними темами у сім'ях виявилися саме такі, що визнаються болючими у загальнодержавному

масштабі, а саме: одвічні теми світоглядних, релігійних протиріч, правову незахищеність, труднощі у комунікації із різними державними й соціальними інститутами, політична ситуація в країні, воєнний конфлікт, економічна нестабільність, шерег реформ, що тягнуть за собою соціальне напруження у суспільстві тощо.

Керуючись даними емпіричного дослідження вдалося виокремити основні рівні формування соціальних сімейних конфліктів: 1) міжособистісний – протиріччя членів сім'ї як представників різних культур, спільнот, груп тощо; 2) соціально-груповий – протиріччя сім'ї з іншими малими соціальними групами у процесі інтеракцій; 3) соціально-інституційний – вищий рівень протиріч, що виявляється у процесі необхідної взаємодії сім'ї як основного осередку суспільства з іншими соціальними чи державними інститутами; 4) суспільний – найвищий рівень протиріч між сім'єю та суспільством в цілому, його вимогами, запитами, очікуваннями. Прикладом суспільного рівня соціальних конфліктів можуть слугувати питання правового забезпечення сімей бійців з добровольчих батальйонів, а також вимушених переселенців, або ж дискримінація сімей різних меншин тощо.

У подальшому, такий підхід до вивчення сімейних конфліктів в українських сім'ях сприятиме більш глибокому осмисленню проблеми і дозволить не лише системно дослідити специфіку виникнення та протікання соціальних конфліктів у родині, а й представити науково-методичні засади конструювання соціально-психологічних технологій їх врегулювання з урахуванням особливостей розвитку інформаційного суспільства.

Мачуляк М.В.

студент;

Ребуха Л.З.

кандидат психологічних наук, доцент,

Тернопільський національний економічний університет

КОНФОРМНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТІВ: СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Суть конформної поведінки студентів, котрі навчаються в університеті полягає в їхньому прагненні в усьому наслідувати своїх одногрупників. Це має відношення навіть до ситуацій, коли в студентській групі прийнята поведінка, що суперечать суспільним нормам. Тоді особа повністю переймає стиль життя студентів, які входять в його основне коло спілкування, і по мірі входження у малу соціальну групу поступово відмовляється від своїх звичок і смаків [2]. Конформна поведінка яскраво проявляється у групі тоді, коли студент змінює свій зовнішній вигляд таким чином, щоб бути схожим на своє групове оточення.

Причин виникнення конформної поведінки є кілька. Найчастіше її обирають індивіди, які не хочуть самотійно вирішувати проблеми. Так, студент, який прагне домогтися авторитету, або хоча б захистити себе від поганої слави оточуючих, у всьому починає підлаштовуватися під групу та здебільшого навіть повністю приймає чужі думки. Може бути й по-іншому: студент пристосовується та підкоряється правилам групи задля досягнення особистісної мети.

Конформна поведінка вважається прийнятною, коли допомагає студенту позбутися шкідливих звичок і уподобань при сприйнятті правильних думок більшості. Однак при цьому молода людина має зберігати свою індивідуальність. Це дозволяє їй бути собою і при цьому підтримувати хороші взаємини з оточуючими.

Нині є два основних види конформного поведінки – внутрішня і зовнішня. Для внутрішньої конформної поведінки властиво те, що думку групи студент сприймає як свою власну. У другому випадку

він тільки зовні дотримується певних норм поведінки, які прийняті в студентській групі [3, с. 28–34].

Однак при вивченні студентської групи слід враховувати і додаткові види конформної поведінки. До першого виду належить підпорядкування, коли студент реалізує у свою поведінку правила групи тільки зовні. Тоді група впливає на нього лише під час однієї конкретної ситуації. Другий підвид – ідентифікація. Вона пов'язана з тим, що студент в навчальній аудиторії починає уподібнюватися іншим членам своєї соціальної групи. При цьому старається постійно дотримуватися групових правил дій і очікує цієї поведінки від інших членів групи. Третім додатковим видом конформної поведінки є інтерналізація. За такої поведінки відбувається повний збіг системи ціннісних орієнтацій індивіда з усіма представниками групи [1; 4].

Отже, конформна поведінка нероздільно пов'язана із соціальними нормами, які обов'язкові для виконання усією групою. Оскільки будь-яка соціальна норма підтримується групою через заохочення поведінки, що відповідає індивідуальній конформній поведінці та через недопущення і покарання, що проявляється у студента девіантною поведінкою. Тому вивчення проблеми групової згуртованості відповідно до девіантної і конформної поведінки у студентській групі стане важливою темою наших наукових розвідок у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк О. Є. Психологія впливу : [монографія] / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 304 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ : Академвидав, 2003. – 448 с.
3. Ребуха Л. З. Теоретичні аспекти емоційної напруженості як психологічної проблеми / Л. З. Ребуха // Теоретичні та прикладні проблеми психології. – 2015. – № 2. – С. 28–35.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. / О. Б. Столяренко. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.

Мельничук В.В.

студентка,

Науковий керівник: Радчук Г.К.

доктор психологічних наук, професор,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ У МІЖСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ

В умовах сучасного світу, коли маніпуляція зустрічається не лише в рекламі, політиці, торгівлі, навчальній діяльності, а й під час взаємодії, коли використання різних прийомів і технік для отримання бажаного результату стало звичним явищем у всіх сферах нашого життя, постає проблема дослідження маніпуляції в міжособистісній взаємодії. У зв'язку з цим виникла необхідність розглянути соціально-психологічні особливості маніпулятивного впливу в контексті міжособистісної взаємодії у студентському середовищі. Адже саме у період пізньої юності (17-25 років) проблеми спілкування, взаєморозуміння, самовизначення стають особливо актуальними: відбувається засвоєння усієї сукупності функцій дорослої людини, у цьому віці студент починає відчувати себе економічно незалежним та задумується про створення власної сім'ї.

Актуальною залишається проблема конгломерації знань щодо єдиного розуміння поняття маніпуляції, адже кожен дослідник трактує його в межах своїх наукових інтересів. Так, у працях, що вивчають проблеми маніпуляції, можна виділити напрямок, у рамках якого даний феномен розглядається як процес прихованого впливу (Е. Берн, Г. Грачов, Є. Доценко, Ф. Зімбардо, С. Кара-Мурза, Т. Кейлер, І. Мельник, В. Шейнов), підбурення (Г. Копніна, В. Некрасов), управління (Ф. Зімбардо), взаємодії, тиску, підпорядкування (Е. Аронсон), духовного панування (Г. Ковальов, Й. Хейзінг), рефлексивного управління (В. Лефевр), життєвої

стратегії (В. Джойнс, Я. Стюарт); як вид, форма, рівень, стиль, спрямованість спілкування (С. Беденко, О. Бодальов, С. Братченко, А. Добрович, В. Знаков, О. Сидоренко, А. Хараш, Р. Харріс, Є Чечельницька, Е. Шостром).

Є. Доценко стверджує, що стосунки між людьми ґрунтуються на двох антагоністичних принципах: «Я-Ти» (або суб'єктний фактор) і «Я-Він (Воно)» (об'єктний фактор). У міжособистісних стосунках ці начала стикаються, переплітаються або вступають у компроміси [6, с. 10]. Контакт, що виникає при цьому, призводить до взаємних змін поведінки обох учасників інтеракції, їх діяльності, стосунків, установок [1, с. 196]. Але часто взаємний вплив не виступає відкритим та конструктивним для обох сторін, тому виникає необхідність вивчення такої його форми, як маніпуляція [4; 5; 8].

Маніпуляція виникає, коли відсутні шляхи для цілковитого досягнення переваги у спілкуванні і немає можливості для інтердикції дій співрозмовника; внаслідок чого формується мотив застосування хитрості і маніпулятивних прийомів у міжособистісних стосунках. Є. Доценко описує це формування для актуалгенезу й онтогенезу. На рівні актуалгенезу така установка формується при виконанні двох умов: конфлікту суперечливих тверджень, одне з яких лежить поза свідомістю конкретної людини, і бажання отримати максимум вигащів у всіх напрямках відразу, задовольнити суперечливі прагнення. Людина шукає способи для максимізації обох вигащів: отримати бажаний результат, але при цьому виглядати вигідно з точки зору соціальних норм, або ж очікувану вигоду, уникнувши невдоволення з боку партнера по взаємодії [2; 3].

Е. Маккормак у інформаційній маніпулятивній теорії вказує на намагання маніпулятора ввести свою жертву у помилкові судження словами або діями, які мають подвійний зміст: один – зовнішній смисл, призначений для іншої людини, та інший – прихований, таємний сенс [7].

Структурними компонентами маніпулятивного впливу Є.Л. Доценко виокремлює цілеспрямоване перетворення інформації, приховування впливу (самого акту і намірів маніпулятора), засіб

примусу, мішені впливу, атракція, роботизація (стереотипна поведінка) [3; 8].

При розгляді маніпуляції як одного з видів впливу певний інтерес становлять передумови її виникнення у взаємодії партнерів під час спілкування, в тих стосунках, що виникають під час інтеракції [4; 5].

Одним із завдань соціалізації студентів є конструювання міжгрупових контактів у процесі спілкування. Від характеру їх взаємодії залежить позитивний розвиток стосунків, виражений у співпраці, і негативний, що проявляється у конфронтації. Студентську групу характеризує психологічна і поведінкова спільність, що робить її автономним утворенням. Тут визначальними є взаємодія між її членами, піддатливість або опір груповому тиску, соціально-психологічна сумісність [5; 8].

Ф. Перлс також зазначає, що людина маніпулює іншими через вічний конфлікт із самим собою та недовіру до інших. Тому вона маніпулює, щоб мати можливість контролювати дії інших, що зумовлюватиме ріст довіри [3; 5]. Іншою причиною виступає прагнення мати підтримку, якої вона, як сама думає, потребує [5].

Е. Фромм первинною потребою особистості називає любов. Людина прагне, щоб її любили і поважали. Але маніпулятор вважає, що отримати цю любов можна лише тоді, коли він матиме повний контроль над іншою особистістю, її думками, вчинками і діями [5].

Дж. Бьюдженталь стверджував, що людина часто відчуває себе безпорадною, причиною чого є ризик і невизначеність, що очують особистість з усіх сторін. Для подолання цього відчуття і використовується маніпуляція [4; 8].

Поряд із тенденцією до уникнення невдач як причини маніпулятивної поведінки варто виділити і прагнення до успіху. Маніпулятор не може знайти іншого способу для досягнення бажаного результату, окрім того, як зробити це руками інших [8].

Необхідність отримати загальне схвалення є ще однією причиною маніпуляцій. У такому випадку маніпулятор змушений приховувати свої істинні почуття. Він не може бути чесним із

оточенням, оскільки будь-якими способами прагне догодити кожному [2; 5; 8].

Отже, найважливішими чинниками розвитку сенситивної до маніпулятивного впливу особистості студента є недостатня сформованість життєвої позиції, рефлексії та моральних переконань; конформність, нестабільність емоційної сфери, тривожність, ригідність мислення, роботизація (стереотипна поведінка), невміння аналізувати стосунки з іншими, екстернальний локус контролю і неадекватність самооцінки.

Таким чином, у міжособистісному спілкуванні студентів існують такі передумови для маніпуляції:

- 1) зіткнення двох суперечливих устремлінь партнерів по спілкуванню і бажання прийти до консенсусу;
- 2) зіткнення між прагненням особистості отримати бажане та соціальними (культурними) нормами;
- 3) набутий у ранньому віці досвід маніпулювання дорослими;
- 4) перейняте у дитинстві прагнення стабілізувати чужу поведінку, зробити її передбачуваною і керованою;
- 5) самостійне відкриття власних маніпулятивних прийомів;
- 6) захист від інтервенцій.

Дані передумови і ведуть до застосування маніпулятивного впливу під час інтеракції. Як ми бачимо, їх формування починається ще в дитинстві, і в подальшому, як правило, засвоєний маніпулятивний спосіб поведінки лише ускладнюється і вдосконалюється. Знання передумов маніпуляції дасть можливість правильно організувати міжособистісні взаємодії, в яких необхідне або, навпаки, неприпустиме її застосування.

Отже, теоретичний аналіз даної проблематики дав змогу виділити такі соціально-психологічні передумови міжособистісних маніпуляцій у студентської молоді як зіткнення двох суперечливих устремлінь партнерів по спілкуванню і бажання прийти до консенсусу, зіткнення між прагненням особистості отримати бажане та соціальними (культурними) нормами, набутий у ранньому віці досвід маніпулювання дорослими, а також недовіра, ризик і невизначеність, страх складного становища, прагнення отримувати

схвалення. Але доречно звернути увагу на те, що особистість не народжується зі здатністю до маніпуляції, вона формується в контексті її соціального розвитку, перебуваючи в різних умовах та ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Андреева Г.М. Общение и межличностные отношения / Г.М. Андреева // Морозов А.В. Психология влияния / А.В. Морозов. – СПб.: Питер, 2001. – С. 31–41.
2. Дацкова Е.В. Манипулятивное поведение в студенческой группе [Электронный ресурс] / Е.В. Дацкова – Режим доступа до ресурсу: www.t21.rgups.ru/upload/files/statya_Dackova-2016-05-10-11-25-04.docx.
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М.: ЧеРо: Изд-во МГУ, 1997. – 344 с.
4. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении / В.В. Знаков // Вопросы психологии, 2002. – № 6. – С. 45–54.
5. Колесникова Г.И. Социальный механизм манипуляции сознанием личности/ Г.И. Колесникова. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 272 с.
6. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самосознание/ И.С. Кон. – М.: «Политиздат», 1984. – 335 с.
7. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ. А.Д. Шмелевой / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 358 с.
8. Шейнов В.П. Искусство управлять людьми / В.П. Шейнов. – Мн.: Харвест, 2004. – 512 с.

ЮРИДИЧНА ТА ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Запорожець О.Є.

студент,

Науковий керівник: Зякун А.І.

кандидат історичних наук, доцент,

Навчально-науковий інститут права

Сумський державний університет

НЕПОВНОЛІТНЯ ЗЛОЧИННІСТЬ: ХВОРОБА «ДОСТАТКУ» ЧИ «НЕ ДОСТАТКУ»?

В умовах сучасності склалася доволі серйозна проблема з кримінологічною ситуацією в суспільстві. Кожного дня доводиться чути інформацію про вчинені пограбування, вбивства, розбійні напади та інші прояви злочинної діяльності. Здавалося б, що у справжньому правовому демократичному суспільстві випадки вчинення різноманітних злочинів повинні мінімізуватися, але, як бачимо, на практиці все виявляється інакше. Рівень злочинності постійно зростає, при чому прослідковується той факт, що дедалі частіше неправомірні діяння вчиняються особами, які не досягли повноліття. Тому постає цілком логічне питання: що слугує причинами такої невтішної тенденції, та якими методами можна попередити та зменшити до мінімуму злочинність неповнолітніх? З цього погляду, проблема неповнолітньої злочинності є доволі актуальною на сьогоднішній день в Україні.

Як зазначає О. М. Литвинова, злочинність неповнолітніх – це сукупність злочинів, вчинених особами у віці з 14 до досягнення 18 років та офіційно зареєстрованих органами статистичного обліку за певний період часу на певній території, є частиною злочинності в цілому, розвивається під впливом тих же факторів, має з нею інші спільні риси. Проте злочини неповнолітніх мають певні особливості, що дозволяє виділити їх в окремий вид злочинності [1].

За даними статистики сьогодні в Україні в 11 виховних колоніях утримується близько трьох тисяч неповнолітніх. Більше 50% засуджені за грабежі й крадіжки, 25% – за розбій, 10% – за нанесення тяжких тілесних ушкоджень чи вбивство. Майже кожний третій засуджений підліток відбуває строк від 1 року до 3 років, половина – до 5 і приблизно 18% – більше 5 років позбавлення волі [2].

Зазначені дані свідчать, що проблема неповнолітньої злочинності набуває доволі серйозного поширення в Україні і потребує негайного вирішення з боку держави. Але, перш ніж приймати певні міри, необхідно визначити основні причини, які провокують і спонукають неповнолітніх до вчинення неправомірних діянь.

Так, Шкраб'юк В. С. зазначає, що для неповнолітніх осіб є характерним нестійкість психіки, недостатня глибина емоційного співпереживання, підвищена чутливість до зовнішньої стимуляції, схильність до дратівливості та нестійкий настрій, виражена схильність до індивідуальної та групової жорстокості, зневажливе чи байдуже ставлення до загальнолюдських цінностей, засвоєння навичок антисоціальної поведінки, виражена егоцентричність з почуттям правомірності своєї асоціальної поведінки, з постійним прагненням до її виправдання чи звинувачення оточуючих у наслідках власних вчинків, відсутність глибоких особистісних реакцій з почуттям провини за серйозні соціальні наслідки своїх вчинків [3, с. 61].

Із психологічної точки зору, саме вищезазначені особливості психіки неповнолітніх осіб можуть сприяти та стати причиною вчинення протиправних діянь. Проте виділяють також і інші причини неповнолітньої злочинності, які безпосередньо не пов'язані із особливостями психіки. До таких, зокрема, можна віднести: потрапляння неповнолітнього під негативний вплив однолітків, а інколи, під вплив дорослих порушників законодавства чи під груповий тиск; раннє вживання алкоголю, а також наркотичних чи психотропних речовин; виховання дитини в неблагополучних сім'ях. Проте, щодо останнього твердження виникають доволі

дискусійні питання, адже вважати його за стовідсотково вірним не можна, оскільки, за даними тієї ж статистики, значна кількість злочинів, вчинюваних неповнолітніми, припадають саме на підлітків, які виховуються в цілком благонадійних сім'ях. Тому постає ще одне питання: що ж саме слугує причинами неправомірної поведінки таких осіб?

На думку Павлишина К. О. серед неповнолітніх злочинців можна виділити такі типи як злочинець-шукач пригод, злочинець-хизувальник, злочинець-легковажний мрійник, злочинець, який переслідує благі наміри [4, с. 38]. Дана класифікація стосується неповнолітніх осіб, які виховуються як у благонадійних так неблагонадійних сім'ях, але особи з неблагонадійних сімей в основному вчиняють злочини із корисливих мотивів для отримання власних грошових коштів, які здебільшого витрачаються на задоволення власних потреб, погашення боргів, розваги, подарунки та інше. А для неповнолітніх з «достатком» можна додати ще як причини занадто суворий контроль батьків або навпаки безконтрольність, занадто високі очікування батьків від підлітка, вседозволеність, через гроші та брак виховання, бажання підлітка не виділятися із загальної маси та інші. Тому розглянемо детальніше запропоновану класифікацію.

Перший тип «злочинець-шукач пригод» – це особи із сильним типом нервової системи, завищеною самооцінкою. Дані особи завжди впевнені в собі, уміють відстоювати власні думки та постояти за себе, здебільшого негативно реагують на різного роду поради, зауваження, прохання. Основною метою вчинення злочину такою особою є бажання самовиразитися та довести самому собі відсутність страху в доволі екстремальних ситуаціях.

Другий, «неповнолітній злочинець-хизувальник» – вчиняє неправомірні діяння не з метою власної вигоди чи помсти, а з метою поставити себе дещо вище від своїх ровесників. Такі особи пишаються вчиненням, переконують інших у абсолютній безпечності такого виду діяльності.

Третій, «легковажний мрійник» – це особа, що мріє про власну незалежність (зокрема фінансову), багате і «красиве» життя, і

єдиною можливістю досягнення цієї цілі вбачає у вчиненні корисливого злочину.

Четвертий тип «злочинець, який переслідує благі наміри» – це особи, що здебільшого характеризуються із позитивної сторони, а основною метою скоєння злочину для них є вчинення суспільно-корисного діяння.

Отже, можна зробити висновок, що не залежно від достатку родини, існує як мінімум два основних фактори, які спонукають неповнолітніх осіб до протиправних діянь. Це, по-перше, бажання самоствердження, отримання матеріальних благ для забезпечення своїх власних потреб, а по-друге, особливості психологічного розвитку неповнолітніх, адже психіка підлітка лише формується, і на фоні цього дані особи можуть, не задумуючись про наслідки, вчинити певні злочини. Тому, для попередження злочинності неповнолітніх, перш за все необхідно приділяти максимум зусиль для їх виховання як на державно-громадському так і родинному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Литвинова О. М. Кримінологія: питання та відповіді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/81598/pravo/ponyattya_zlochinnosti_nepovnlitnih.
2. Неповнолітні Злочинці. Deliberating in a Democracy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.did.deliberating.org/languages/documents/Lessons_UKR_Juvenile_Offenders.pdf.
3. Шкраб'юк В. С. Індивідуально-психологічні особливості особистості неповнолітніх правопорушників / В. С. Шкраб'юк // «Актуальні питання сучасної психології». – Львів. – 21-22 листопада 2014 р. – С. 60-63.
4. Павлишин К. О. Типологія неповнолітніх злочинців, які вчинили крадіжку / К. О. Павлишин // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 1 Том 4. – Херсон. – 2016 р. – С. 35-38.

Матієнко Т.В.

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри,

Одеський державний університет внутрішніх справ

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Одним з найважливіших напрямків діяльності органів поліції у запобіганні злочинам, є підвищення професійної майстерності працівників поліції щодо ефективного застосування у практичній діяльності попереджувальних заходів з урахуванням психологічних особливостей особистості.

В процесі професійної діяльності поліцейським часто доводиться застосовувати різні психологічні методи в залежності від обставин і для досягнення конкретних цілей. Наприклад, учасників кримінального процесу (підозрюваного, свідка і т.п.) до сприяння в розкритті та розслідуванні злочинів. Для досягнення поставлених цілей, поліцейські використовують набір заходів впливу таких як: кримінально-правові, морально-психологічні, морально-етичні. Крім того, в професійній діяльності поліцейських в діяльності щодо попередження злочинів, важливу роль відіграє морально-психологічний вплив.

Очевидно, що результат впливу певним чином буде залежати від обраних способів і стратегій. Сьогодні психологи пропонують декілька типологій стратегій впливу на людину, основними критеріями в яких є ставлення до партнера за спілкуванням як до суб'єкта або як до об'єкта. Цікавою є типологія основних стратегій психологічного впливу, запропонована Г.А. Ковальовим. На його думку, у реальному житті мають місце три основних стратегії:

1. *Імперативна.* Її основою є розгляд психіки людини як пасивного об'єкта впливу зовнішніх умов та результат цих умов. Використання імперативних методів впливу частіше приводить до зовнішнього короточасного підкорення з боку об'єкта впливу і не торкається глибинних структур його психічної організації.

Така стратегія найбільш ефективна в екстремальних ситуаціях, де необхідне прийняття та виконання важливих для збереження системи рішень в умовах дефіциту часу, а також при регламентації ієрархічних відносин у таких системах.

2. *Маніпулятивна* стратегія опирається на твердження про активність та вибірковість психічного відображення зовнішніх впливів, у якому суб'єкт особисто здійснює перетворюючий вплив на інформацію, що поступає зовні. Ця стратегія реалізується головним чином за допомогою прийомів підсвідомого стимулювання, а також так званих конверсійних та маскувальних технік, які блокують систему психологічного захисту об'єкта впливу або взагалі руйнують її. Замість цієї системи відбудовується нова суб'єктивна просторово-часова організація, інша модель сприйняття світу [3, с. 102].

3. *Розвиваюча* стратегія базується на тому, що психіка людини виступає як відкрита система, така, що знаходиться у постійній взаємодії з умовами існування та має внутрішні і зовнішні контури регулювання. «Розвиваюча стратегія забезпечує актуалізацію потенціалів особистого саморозвитку кожної із взаємодіючих систем. Психологічними умовами реалізації цієї стратегії впливу виступає діалог та обопільна відвертість. Це передбачає, що обидві системи протягом діалогу утворюють спільний простір, у якому факт впливу (у традиційному «суб'єкт-об'єктному» змісті) перестає існувати, а формується просторово-часове об'єднання цих систем» [2, с. 42]. Діалог як відкритий з обох боків процес передбачає не тільки високий рівень психологічного культури сторін, але й той факт, що веденню діалогу необхідно постійно навчатися кожній стороні. Крім цього повинні бути організовані умови для такої діалогічної взаємодії які передбачають спонтанність та природність у вираженні суб'єктивних емоцій та почуттів між партнерами по спілкуванню; безумовне позитивне відношення до інших людей взагалі та партнера по спілкуванню зокрема, що є умовою для рівноправної взаємодії; емпатичне розуміння один одного протягом взаємодії [2].

Від типології Г.А. Ковальова конструктивно відштовхується й Є.Л. Доценко, який пропонує особисту шкалу рівнів установок на взаємодію від об'єктивного полюсу до суб'єктивного. Об'єктивний полюс характеризується відношенням до партнера по спілкуванню як до засобу, об'єкта, знаряддя досягнення особистих цілей. Суб'єктивний полюс констатує відношення до партнера по спілкуванню, як до цінності, та характеризується установкою, що спрямована на розвиток діалогу та співпраці. Автор виокремлює п'ять рівнів установок на взаємодію у міжособистісних відносинах:

1. *Домінування* характеризується формуванням відношення до партнерів по спілкуванню як до засобу досягнення особистих цілей, ігнорування їхніх інтересів та намірів. Відношенням між учасниками взаємодії на такому рівні притаманні відверті, без маскування, потяги до одержання односторонньої користі та наміри оволодіння, пригнічення опонента, формування покори з його боку. Можуть застосовуватись як відверте навіювання так і накази.

2. *Маніпулювання* – це скрита форма впливу, яка використовується для досягнення одностороннього виграшу. Найбільш частими способами впливу на цьому рівні стають провокування, обман, інтрига та натяк. Кінцева спрямованість маніпулятивного впливу диктується прагненням маніпулятора перекласти відповідальність за ситуацію на свою жертву. Засоби маніпулятивного впливу Є.Л. Доценко групує у відповідності до *головних ознак маніпуляції*:

- таємний характер маніпулятивного впливу забезпечується багатовекторністю впливу, тобто вирішенням одночасно декількох завдань. Наприклад, відволікання уваги об'єкта впливу, зниження його критичності, підвищення особистої значущості у його очах, ізолювання об'єкта з боку інших людей та ін.;

- для здійснення психологічного тиску можуть бути використані такі засоби: перехоплювання ініціативи, введення своєї особистої теми бесіди, скорочення часу для прийняття рішення, особисте рекламування та натяк на поширені зв'язки та можливості, апелювання до присутніх та ін.;

- проникнення до психічної сфери об'єкта маніпулювання здійснюється за допомогою використання психічного автоматизму – такої структурно-дінамічної будови, активізація якої з великою вірогідністю приводить до стандартного наслідку будь-то мотиваційна напруга чи якась дія. Так «струнами душі» можуть бути будь-які значущі мотиви: невисокий зріст, хвороби, повнота, хобі, цікавість та ін. Зачіпляючи різні інтереси та потреби адресата, маніпулятор достатньо довгий час тримає його у межах своїх можливостей та здійснює на нього вплив;

- експлуатація особистих якостей об'єкта маніпуляції передбачає імітацію процесу прийняття рішення ним самим. Перший крок – створювання стану конкуренції мотивів. Другий – зміна збуджувальної сили конкуруючих мотивів, тобто зміна цінностей одного з них, керування оцінкою вірогідності досягнення мети.

3. *Суперництво*. Партнер по взаємодії уявляється небезпечним та непередбачуваним, силу якого необхідно враховувати. Інтереси іншого враховуються в тій мірі, у якій це диктується задачами боротьби з ним. Засобами ведення такої боротьби можуть бути окремі види «тонкої» маніпуляції, чергування відкритих та закритих прийомів впливу, тимчасові тактичні угоди.

4. *Партнерство* базується на формуванні відношення до партнера по спілкуванню як до рівного, думку якого необхідно враховувати. Рівноправні або обережні відносини, узгодженість своїх інтересів та намірів. Головні засоби впливу базуються на договорі, який, з одного боку, виступає засобом об'єднання, а з іншого – засобом здійснення тиску.

5. *Співдружність*. На цьому рівні взаємодії формується позитивне відношення до партнера як до самоцінності. Виявляються потяги до сумісної діяльності, об'єднання зусиль для досягнення близьких або співпадаючих цілей. Головним інструментарієм взаємодії виступає згода (консенсус) [1].

В юридичній літературі є спроби визначення поняття психологічного впливу і визначення його ролі в судово-слідчій діяльності. Зокрема М.І. Порубов указує на певну залежність між

процесом впливу і середовищем його протікання. Він говорить про необхідність створення «сприятливого» середовища для отримання правдивих показань [4, с. 53].

Отже, на сучасному етапі юридична психологія набуває вагомого взаємозв'язку із кримінальною тактикою. Міжпредметні зв'язки цих галузей знань створюють широку перспективу для розробки психологічних основ формування окремих тактичних прийомів, створення схем психологічного впливу у типових ситуаціях проведення окремих слідчих дій. Із визначених напрямків взаємодії цих наук особливий інтерес викликають проблеми психологічного впливу у процесі розслідування.

Список використаних джерел:

1. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – М.: ООО «ЧеРо», Изд-во МГУ, 2000. – 342 с.
2. Ковалёв Г.А. Три парадигмы в психологии – три стратегии психологического воздействия // Вопросы психологии. – 1987. – № 3. – С. 41-49.
3. Мельник И.К. Ложь как средство манипуляции // Психология для руководителя. – 2008. – № 9. – С. 100-104.
4. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск: Вышэйшая школа, 1978. – 176 с.

Меркулова Ю.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри,*

Одеський державний університет внутрішніх справ

ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Професійна діяльність працівників поліції майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним

ризиком та психічною травматизацією. Стабільність стресогенних умов породжує особливі вимоги до особистості працівника-правоохоронця, які діагностуються ще на рівні професійного психологічного відбору. Однак, доволі часто напруженість виявляється позамежовою, що може призводити до виникнення негативних психічних станів.

Наслідки діяльності працівника поліції в умовах впливу стрес-факторів підвищеної інтенсивності досить часто виявляються у трагічних формах. За різними оцінками, із числа поліцейських, які застосовували зброю на враження, майже 70% звільняються з роботи протягом п'яти років, причина – пережита психічна травма [1]. Науковці вважають, що підрозділ, який брав участь в інциденті, що супроводжувався масовими жертвами (великою кількістю обгорілих або покалічених трупів), може в наступні 3-5 років втратити до 20% своєї чисельності через порушення психічної адаптації. Обстеження такої категорії осіб виявило значну поширеність у них постстресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчули якихось негативних психологічних наслідків) [2, с. 50].

І.В. Ващенко [3] у монографічному дослідженні «Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ» зазначає, що «дефіцит часу, невизначеність ситуації, різноманітність завдань, які необхідно розв'язувати, висока відповідальність за наслідки здійснюваних дій та рішень, що приймаються, висока ймовірність підпадання під інтенсивний негативний психологічний (часто й фізичний) тиск – усе це чинники екстремальності, які висувають певні вимоги до особистості кожного працівника органів внутрішніх справ. Окрім того, саме їх дія викликає накопичування нервово-психічного напруження, що може стати основою для різноманітних функціональних порушень. Останнє стає неминучим у разі відсутності в представників поліції адекватно сформованої психологічної загартованості до труднощів, що виникають при розв'язанні оперативно-службових завдань,

умінь і навичок самоконтролю та регуляції власного психічного стану, своєї поведінки.

В діяльності працівників поліції несприятливі професійно-психологічні умови були, є і будуть завжди. Вони характеризуються загальним впливом на психіку, що ускладнює реалізацію звичайних, відпрацьованих раніше дій, які успішно виконувалися в спокійних робочих умовах. Це такі чинники як: новизна, незвичайність, раптовість, стрімкість, дефіцит часу, високі навантаження, тривалі навантаження, непевність, ризик.

Діяльність з розкриття та розслідування злочинів має свої психологічні особливості. Кожний працівник поліції, в таких умовах, відчуває великі, а часом і граничні навантаження. Він багато і напружено міркує, оцінює, робить для себе висновки, приймає рішення, продумує поведінку, мобілізує власні сили і можливості, переборює внутрішні труднощі і коливання, підкоряє свою поведінку професійним цілям, рішенню поставлених задач і т.п. Те, що відбувається в його психиці, неминуче відбивається на якості його професійних дій.

Екстремально-психологічні чинники позитивно впливають на психіку професіонала тільки в тому випадку, якщо він добре підготовлений морально і професійно – психологічно.

На недостатньо підготовлених у фаховому, моральному і психологічному відношенні співробітників поліції несприятливі екстремальні умови і властиві їм чинники впливають негативно. А саме, у їх психічній діяльності переважають:

- перехід інтенсивності психічної напруги за межі корисності;
- занепокоєння, розгубленість, нерішучість, сповільненість реакцій;
- острах невдачі, страх перед відповідальністю, підпорядкування своєї поведінки мотиву недопущення невдачі за будь-яку ціну замість прагнення до максимально можливого успіху;
- погіршення кмітливості, спостережливості, оцінки обстановки, прояви провалів пам'яті, ілюзії сприйняття ;

- зниження активності, наполегливості, завзятості, спритності і винахідливості в досягненні цілі, підвищення схильності до пошуку виправдань;

- постійне почуття слабості, втоми, безсилля, невміння мобілізуватися;

- загострення почуття самозбереження, що захоплює часом усю свідомість і стає єдиною спонукальною силою поведінки;

- збільшення дратівливості, утрата контролю над собою та ін.

Подальший ріст інтенсивності психічної напруги під впливом виникаючих негативних психічних явищ породжує помилки навіть у відпрацьованих уміннях і навичках, їх число поступово збільшується, а самі вони становляться більш грубими; результативність швидко зменшується. При виникненні граничної напруги частіше з'являються помилки, інструкції і рекомендації «вилітають із голови»; виникають прояви відвертої боягузливості, відмови від виконання ризикованих доручень та ін.

Якщо перенапруга продовжує збільшуватися і відбувається зрив психічної діяльності – відбувається утрата спроможності розуміти навколишнє і контролювати у свою поведінку. Зрив може виражатися в гальмівній формі (ступор, психологічний шок, заціпеніння, байдужність, повна пасивність, утрата свідомості і т.і.) або істеричній – (панічне, безглузде, хаотична поведінка).

Професійна діяльність працівників поліції вимагає від особистості психологічної стійкості до складних умов праці. Однак, навчальні плани первинної професійної підготовки працівників поліції містять 4 години з навчальної дисципліни «Стресостійкість». Виникає питання, як за цей час можна підготувати психологічно стійких працівників до складних службових ситуацій? Сьогодні, на етапі реформування правоохоронних органів, здійснюючи первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників Національної поліції, необхідно звернути особливу увагу на місце, зміст та обсяг дисциплін, які складають професійно-психологічну підготовку. Треба справедливо зазначити, що працівник поліції завжди повинен пам'ятати про можливість ризику та психологічну складність своєї діяльності. При цьому, варто враховувати як

об'єктивні так і суб'єктивні чинники, які впливають на формування негативного психічного стану особистості.

Отже, при якісній морально – психологічній і професійно – психологічній підготовці, при серйозній особистій роботі поліцейського над собою всі можливі негативні психологічні впливи на нього і його дії можуть бути суттєво мінімізовані.

Список використаних джерел:

1. Котенёв И.О. Психологическая диагностика постстрессовых состояний / И.О. Котенёв. – Пермь: Комитет по делам молодежи Пермской области, 1998. – 40 с.

2. Котенёв И.О., Богданова М.Б. Террористический акт в Буденновске: постстрессовые состояния у работников милиции / И.О. Котенёв, М.Б. Богданова // Известия МЦПО и КНИ при ГУК МВД России. – 1996. – № 3. – С. 49–56.

3. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / Ірина Володимирівна Ващенко. – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2002. – 256 с.

Проценко В. О.

студент,

Науковий керівник: Зякун А. І.

кандидат історичних наук, доцент,

Навчально-науковий інститут права

Сумського державного університету

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ: ПРАКТИКА ЧИ ТЕОРІЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВООХОРОНЦІВ

В умовах проведення антитерористичної операції на сході України та зростання кількості злочинів на мирній території України варто впроваджувати та застосовувати нові методи слідчої роботи з метою підвищення ефективності розкриття кримінальних справ.

Як відомо, важливою складовою злочину є склад злочину. Тому при кваліфікації будь-якого злочину важливу роль відіграє вміння правоохоронців оцінити суб'єктивну сторону протиправних дій та психологію злочинця. Дане завдання надзвичайно важливе при відсутності свідків, матеріальних доказів на місці злочину, мотиву тощо. Саме тому криміналісти схиляються до думки, що дефіцит зібраної інформації правоохоронними органами можна компенсувати за допомогою психологічного аналізу злочину.

На даний час актуальність використання психологічного портрету дедалі більше привертає увагу вчених щодо залучення цього методу при розслідуванні правоохоронними органами злочинів. На думку Анфіногенова, особа злочинця нерідко є закодованою в ознаках події (слідах) та обставинах кримінальної ситуації так, що їх дешифровка та встановлення придатних для пошуку ознак вимагає застосування спеціальних методів пізнання [1]. Одним з таких методів є складання психологічного портрету злочинця. У кожному конкретному випадку психологічний портрет є результатом комплексного міждисциплінарного аналізу відображеної в матеріалах справи кримінальної події [2].

В юридичній психології є різні визначення терміну «психологічний портрет». Та як правило йому притаманні такі загальні ознаки:

- 1) має сукупність властивостей поведінки правопорушника;
- 2) виявляє фізичні, психологічні, культурні вади злочинця;
- 3) сприяє прогнозуванню в розкритті та попередженні злочинів;
- 4) може слугувати основою для висунення версій злочину;
- 5) ґрунтується виключно на підставі зібраних матеріалів або безпосередньо на місці вчинення злочину;
- б) не має процесуального значення, а лише сприяє проведенню слідчих дій.

Вперше поняття «психологічний портрет» («психологічне портретування», «психологічне профілювання») було використано у 1974 році поліцією штату Монтана, при встановленні виконавця вбивства 7-літньої дівчинки. Власне сам психологічний портрет вперше був складений Д. Брасселом у 1957 р. за матеріалами справи

Матескі – «божевільний бомбист». У радянські часи спроба створення психологічного портрету вперше була реалізована у кримінальних справах Михасевича (33 вбивства) та Чикатило (53 вбивств) [3, с. 218].

Варто звернути увагу, що в Україні існує невелика кількість прецедентів де були задіяні психологічні портрети. Тому погодимось з І. Охріменком, що залучення до розкриття тяжких, особливо тяжких та резонансних злочинів спеціаліста психолога-аналітика (як це практикується у США, а останніми роками і в Республіці Польща) вкрай необхідне, оскільки його участь у розкритті злочинів даної категорії підвищить якість досудового розслідування, сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства [4, с. 122].

Здавалося б, що застосування на практиці психологічного портрета мав би забезпечити Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України». Проте на практиці згадана вище служба вирішує більшою мірою інші завдання, зокрема це психологічна підготовка правоохоронців, надання психологічної допомоги працівникам тощо. В ідеалі зазначений наказ мав би забезпечити психологічний супровід розслідування злочинів. Даний нормативно-правовий акт передбачає такі зокрема завдання:

- Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України.

- Упровадження досягнень сучасної психології в процес розкриття та розслідування злочинів [5].

Проте окрім поставлених завдань цим наказом, законодавство України не передбачає обов'язкового складання психологічного портрета при вчиненні злочинів. Бо психологічний портрет не може бути доказом того чи іншого злочину, оскільки висновок експерта не може бути завжди достовірним адже ґрунтується на суб'єктивній оцінці. Проте для правоохоронних органів це слугувало б більш якісному трактуванню складу злочину.

Отже, для ефективнішої роботи правоохоронних органів та інших компетентних структур, на нашу думку, є необхідним введення в кримінально-процесуальний кодекс норми, яка б зобов'язувала складати психологічний портрет злочинця за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Список використаних джерел:

1. Анфиногенов А. И. Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления: диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.06 / А.И.Анфиногенов – Москва, 1997. – 183 с.
2. Новогребелець Т. А. Поняття та побудова «психологічного портрету» невідомої особи за ознаками усного мовлення / Т. А. Новогребелець. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://intkonf.org>.
3. Пальваль Є. А. Психолого-криміналістичний аналіз огляду місця події / Є. А. Пальваль // Право і безпека. – 2004. – № 3'4. – С. 218.
4. Охріменко І. Використання специфічних психологічних методів у процесі розкриття злочинів: проблеми та перспективи / І. Охріменко // Юридична Україна. – 2010. – № 4. – С. 122
5. «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28.07.2004 № 842. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>

Ячник В.В.

бакалавр;

Кислинський О.О.

бакалавр,

Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки

Національної академії Служби безпеки України

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА»

Глобальний контекст інформаційних воєн був розкритий американським футурологом Елвіном Тоффлером в його «Метаморфозах влади» (1990). «Інформаційні війни, – підкреслював Тоффлер, – вирують в наших душах, адже мова йде про те, як люди думають, як приймають рішення та яку використовують систему знань і уявлень. Уява при цьому є настільки ж важливим чинником, як і інформація взагалі».

Історія людства знає багато випадків коли інформацію використовували у якості зброї. «Хто володіє інформацією, той володіє світом» – казали в різні часи сильні світу. Прикладів інформаційного впливу на моральну, духовну стійкість супротивника можна знайти чимало і у стародавньому Римі, і в епоху феодалізму (боротьба з «єрессю», за «істинну віру» і т.п.), і в пізніші часи.

У трактаті «Мистецтво війни» Сунь-Цзи писав: «У будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому... Здобути сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва».

Хрестоматійним прикладом ролі інформації в розподілі сил є історія феноменального збагачення Натана Ротшильда після битви при Ватерлоо. Дізнавшись одним з перших про поразку Наполеона, коли всі думали про його перемогу, він почав демонстративно продавати свої акції за копійки, що спричинило паніку і стихійний продаж акцій за безцінь. Тим часом Ротшильд за допомогою своїх

агентів таємно скупив і свої, і чужі акції, розбагатівши на 40 млн. фунтів до того, як вісті прийшли з фронту

Особливого значення інформаційний вплив набув у ХХ столітті, коли газети, радіо, а потім і телебачення стали справді засобами масової інформації, а поширювана через них інформація – справді масовою.

Прийнято вважати, що найбільш потужно друковані засоби впливу на противника були застосовані під час Першої світової війни. Особливо активно цей інформаційний вплив використовувався Великобританією. Розкидання пропагандистських листівок над позиціями німецьких військ несподівано дало сильний ефект. Це спонукало створення у Великобританії спеціального органу для розробки інформаційних матеріалів, що містили інформацію для впливу на користь Англії.

В кінці Першої світової війни країни Антанти створили спеціальний штаб по морально-психологічному знешкодженню німецької армії, що суттєво вплинуло на хід бойових дій. До його роботи були залучені письменники, художники та журналісти.

Дуже велике значення інформаційному впливу у якості пропаганди надавалося керівництвом нацистської Німеччини. За словами Гітлера, «...ще до того, як армії почнуть військові дії, противник буде психологічно роззброєний пропагандою. Вона подібна артпідготовці перед фронтальною атакою піхоти в позиційній війні. Ворожий народ необхідно деморалізувати, підвести до порогу капітуляції і лише після цього починати збройну боротьбу».

Головний пропагандист третього рейху Йозеф Геббельс сформулював теорію пропаганди, головні принципи якої: розумове спрощення, обмеження і фільтрація матеріалу, багаторазове повторення й емоційне нагнітання.

Згідно з урядовим декретом від 30 червня 1933 року, у віданні міністерства пропаганди Геббельса знаходилась загальна політична пропаганда країни спрямована на підтримання відповідного морального стану суспільства, що включало: вищу політичну школу, організацію проведення державних свят, пресу, радіо, книговидання, мистецтво, музику, театр, кіно тощо.

На 1 квітня 1939 року загальне число працюючих у центральному офісі міністерства становило 956 осіб. У квітні 1941 року в ньому було зайнято 1902 людини. У міністерстві пропаганди були зібрані кращі німецькі пропагандистські кадри. Середній вік співробітників становив 39 років, більшість з них належала до верхнього шару середнього класу, половина мала університетські дипломи.

Інформаційний вплив здійснювався наступними способами:

1. Поширенням інформації через інформаційні агентства, радіо, шляхом доставки за кордон німецьких газет і журналів, листівок через агентурну мережу.

2. Через німецьких кореспондентів за кордоном, а також через іноземні газети, що знаходяться під німецьким впливом.

3. Шляхом проведення виставок і ярмарків в Німеччині, участі в ярмарках і виставках за кордоном.

4. Здійсненням культурного обміну з дружніми країнами у різноманітних галузях (наука, мистецтво, спорт, виховання молоді тощо).

Слід визнати високу ефективність німецької пропаганди на початку Другої світової війни. У деяких кампаніях початкового періоду війни німцям вдавалося досягти успіху взагалі без єдиного пострілу, як наприклад, при окупації Австрії і Чехословаччини, де населення зустрічало німців цілком прихильно, а в деяких – опір противника ламався за короткий час.

Значною мірою це пояснюється низькими моральними якостями солдатів противника, які не були готові битися до «останньої краплі крові» проти вельми високої бойової репутації німецьких військ.

Список використаних джерел:

1. Зброя масового ураження: інформаційна війна – хто і як переможе? / Військова панорама. – Режим доступу <http://wartime.org.ua/>.
2. Гусаров В. Кремль розпочав нову інформаційну операцію проти України [Електронний ресурс] / В. Гусаров. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34281>.
3. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення // Information technology. Вісник НАДУ 1'2015. – С. 136-141.
4. Кухаренко Р. Інформаційні війни в українському контексті // [Електронний ресурс] / Р. Кухаренко. – Режим доступу: <http://www.global-analyt.com/>.
5. Жуковская Д. Йозеф Геббельс – теоретик СМІ Третього Рейха [Электронный ресурс] / Д. Жуковская. – Режим доступу : http://www.historicus.ru/joseph_Gebbels_teoretik_SMI_Tretyego_Reiha/.
6. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] / В. Петрик. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=3222>.
7. Юринець Ю. «Інформаційні війни» України та Росії в контексті ст.10 ЄКПЛ // Юридична Газета. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/informaciyni-viyni-ukrayinita-rosiyi-v-konteksti-st10-ekpl.html>.
8. Ліпкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / В. Ліпкан, Ю. Максименко, В. Желіховський. – Режим доступу: <http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya>.
9. Богуш В. М. Інформаційна безпека держави / В.М. Богуш, О.К. Юдін. – К.: «МК-Прес», 2005. – 431 с.
10. Доктрина «Інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс] // Офіційна веб-сторінка Верховної Ради України: Законодавство. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514%2F2009&p=126777286131>.

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Гончар Т.Т.

студентка,

Науковий керівник: Олексюк В. Р.

кандидат психологічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ В СТРУКТУРІ САМОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В сучасних соціально-політичних, суспільних та економічних умовах спостерігаємо зростання актуальності проблем національного, особистісного та професійного самовизначення особистості, що відповідно вимагає свідомого та відповідального ставлення до побудови власного життєвого шляху. Особливо гострої актуальності набуває питання становлення життєвої перспективи, розкриття її індивідуальних аспектів у раннього юнацькому віці як періоду активного усвідомлення власного життєвого шляху, побудови життєвих планів, професійного та особистісного самовизначення.

Для розуміння феномену життєвої перспективи необхідно розглянути поняття життєвого шляху особистості як категорії, у якій інтегруються структурні компоненти життєвих перспектив особистості (рис. 1). Глибоке теоретичне та емпіричне обґрунтування поняття життєвого шляху було зроблено К.О. Абульхановою-Славською, Б.Г. Ананьєвим, Л.І. Анциферовою, Ф.Ю. Василюком, І.С. Коном, Н.А. Логіною, С.Л. Рубінштейном, В.А. Роменцем, Т.М. Титаренко [4, с. 1].

У руслі суб'єктного підходу поняття життєвого шляху розглядається як траєкторія, яка окреслює, з одного боку

індивідуальну історію життя особистості, а з іншого – її творчі внески у життя та історію інших людей та соціальних груп [4, с. 1].

Рис. 1. Психологічна модель життєвих перспектив

Джерело: розроблено автором

Сутність життєвого шляху особистості локалізується у понятті життєвих перспектив, яке розкриває операціонально-практичний аспект життєдіяльності особистості. Складовими життєвої перспективи виступають психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, органічна єдність яких становить часову цілісність життя [5]. К. О. Абульханова-Славська розглядає життєву перспективу як, потенціал, можливості особистості, що об'єктивно складаються

сьогодні і повинні виявитися у майбутньому. Дослідниця стверджує, що життєва перспектива визначається професійним, сімейним, віковим самовизначенням, які залежать від соціально-психологічної, психологічної зрілості та активності особистості [1].

За визначенням Є.І. Головахи «життєва перспектива» – це система уявлень людини про можливе майбутнє, не завжди бажане, й нерідко – очікуване з тривогою й побоюванням [2].

Структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи є життєві цілі і плани, життєва програма, ціннісні орієнтації, які водночас є і ядром життєвої перспективи [2]. Провідну роль в організації планування прийнято відводити життєвим цілям. Як зазначає Є.І. Головаха, життєва ціль виступає як предметна і хронологічна межа актуального майбутнього, безперервно пов'язаного з проблемами сьогодення.

Засобом здійснення життєвих цілей слугує життєвий план, який в свою чергу конкретизує їх в хронологічному та змістовому аспектах [2, с.11]. На думку І.С. Кона, життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі прагнення. З іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів [3]. Є. І. Головаха зазначає, що життєві цілі і плани розрізняються як кінцеві і проміжні події певного етапу життя.

Якщо розглядати поняття життєвої програми, яка безпосередньо пов'язана з життєвими цілями та планами, то згідно з наявними уявленнями в психології життєва програма – це своєрідна матриця поставлених особистістю цілей, співвіднесення з усім життям. Життєва програма конкретизується в системі життєвих планів і є віддзеркаленням минулого, сьогодення і майбутнього в життєдіяльності особистості, в їх діалектичній єдності. Л. В. Сохань зазначає, що життєва програма як цілісна модель життєвого шляху відображає життєві цілі та способи їх реалізації [6, с. 7].

Побудова як життєвих цілей, так і життєвих планів, програм особистістю відбувається на основі ієрархії ціннісних орієнтацій.

Плануючи своє майбутнє, людина виходить передусім із певної ієрархії цінностей, вона вибирає ті з них, які найбільш тісно пов'язані з її домінуючими потребами, особистість визначає для себе значущість певного предмету та події, сфери діяльності.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників (Г.М. Андрєєвої, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Є.І. Головаха, І.В. Дубровіної, Д.Б. Ельконіна, Е. Еріксона, І.С. Кона, О.О. Кроніка, Б.С. Круглова, К. Левіна, О.М. Леонтєва, В.С. Мерліна, Ж. Піаже, О.М. Прихожан, Д.І. Фельдштейна) свідчать, що ранній юнацький вік є сенситивним періодом для становлення життєвої перспективи, професійного та особистісного самовизначення, розвитку часової перспективи, теоретизування та розвитку рефлексії, що дозволяє особистості обмірковувати, структурувати, планувати свій життєвий шлях. У ранній юності закладаються основні складові життя – професійні інтереси, політичні вподобання, стиль поведінки, характер спілкування (В.В. Давидов, І.С. Кон) [6, с. 3].

В суб'єктивній картині життєвого шляху юнаків та дівчат яскраво вираженим є переважання майбутнього над минулим і сьогоденням або, в термінах, введених О.О. Кроніком, переважання потенційних причинно-цільових зв'язків над реалізованими і актуальними [2].

Усвідомлення потреби та необхідності в плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – життєвої перспективи, що включає минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події минулого, теперішнього та майбутнього займають певне місце та наділені відповідним статусом (Є.І. Головаха, О.О. Кронік) у визначенні подальших етапів життєвого шляху.

Центральними новоутвореннями раннього юнацького вікує, на думку більшості авторів, є професійне і особистісне самовизначення – потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості разом з усвідомленням себе як члена суспільства, свого місця і призначення в житті [3].

У ранній юності з'являється життєва програма (система життєвих планів з урахуванням життєвих обставин), хоча вона ще відрізняється крайньою мінливістю і слабкою продуманістю. Життєвий план охоплює всю сферу самовизначення старшокласників – йдеться про стиль життя, рівень домагань, вибір професії і свого місця в житті. У старшокласників життєві плани найчастіше ще дуже розпливчасті і не виокремлюються з мрії, старшокласник просто уявляє себе в найрізноманітніших ролях, порівнює ступінь їхньої привабливості, але не наважується остаточно вибрати щось для себе і часто нічого не робить для досягнення задуманого [3].

Варто також зазначити, що у період раннього юнацького віку вибудовується індивідуальна система цінностей та ціннісних орієнтацій, яка є основою для побудови життєвої перспективи. Несуперечлива система ціннісних орієнтацій є важливою передумовою самовизначення, формування змістовних та хронологічно узгоджених життєвих цілей та планів.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи / Е.И. Головаха. – К., 1988. – 143 с.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон. – М.: Мысль, 1980. – 204 с.
4. Климчук В.О. Життєвий шлях особистості. Математичне моделювання за допомогою багатомірного шкалювання / В.О. Климчук // Соціальна психологія – 2006. – № 4(18). – С. 182-191.
5. Мандрикова Е.Ю. Современные подходы к определению временной перспективы личности / Е.Ю. Мандрикова // Психологический журнал. – 2004. – № 4. – С. 54-65.
6. Тодорів Л.Р. Психологічні умови формування життєвих перспектив у ранній юності / Когнітивний аспект / : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна і вікова психологія» / Л.Р. Тодорів. – К., 2000. – 16 с.

Коробко Д.С.

студентка,

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Згідно до сучасного законодавства в сфері соціального захисту, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, належать до категорії дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах (СЖО) [6]. Більшість цих дітей проживає поза родиною, в умовах соціальних закладів, зокрема інтернатах, дитячих будинках, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що значно впливає на процес становлення та розвитку особистості.

Теоретичний аналіз наукової літератури з особливостей психологічного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, засвідчує, що умови розвитку та життєдіяльності в інтернатному закладі впливають на особистісний розвиток старшокласників СЖО. До цих умов відносяться закритий тип інтернатної установи, відсутність дитячо-батьківських стосунків, відгородженість від суспільства, що може призвести до проблем в емоційному, інтелектуальному, мовленнєвому та фізичному розвитку, наявності звуженого світогляду, труднощів в процесі соціалізації та інтеграції в суспільство в цілому.

Одним із вагомих факторів формування особистості старшокласників СЖО є пережитий ранній травматичний досвід, а саме втрата батьків, розлука з близькими.

Відсутність сімейних відносин та зростання старшокласників в умовах інтернатного закладу сприяє розвитку дериваційних психічних розладів, а саме сенсорної, соціальної та емоційної деривації [2, с. 12].

Обмеженість сфери спілкування учнів школи-інтернат з іншими людьми може призвести до значних відхилень у соціальному та

духовному розвитку старшокласників, несформованості навичок практичної та мовної комунікації, неадекватності емоційних реакцій, нездатності до конструктивного вирішення проблем.

Порушення в сфері спілкування позначаються на розвитку особистості дитини-сироти, спотворюючи його уявлення про себе, ставлення до самого себе, ускладнюючи усвідомлення себе як особистості [4, с. 200].

Емоційний світ учнів інтернатних установ наповнений постійним почуттям тривоги, відсутністю безпеки, замкнутістю. Обмеження соціального простору та вимушена адаптація до великої кількості учнів веде до спрощення емоційного світу вихованців у взаємовідносинах із персоналом інтернатного закладу, наслідком якого є брак позитивних емоцій; несформованість стійких емоційних зв'язків; прояв егоцентризму; деформації статевої ідентифікації [3, с. 97].

Л.М. Шипіципа зазначає, що діти-сироти та діти, які позбавлені батьківської турботи, відрізняються млявістю емоційної поведінки, невмінням вступати в значимі відносини як з однолітками, так і з дорослими. Порушення емоційних контактів призводить до того, що дитина відчуває себе слабкіше інших, у неї розвивається низька самооцінка, почуття власної неповноцінності. Основним переживанням таких дітей стає «уявна ворожість світу по відношенню до нього» [5, с. 171].

В умовах вітчизняних дитячих будинків та шкіл-інтернатів у старшокласників СЖО інтелектуальний розвиток характеризується формальним характером засвоювання знань, неможливістю використання їх при вирішенні теоретичних і практичних завдань, інтелектуальною пасивністю, нерозвиненістю пізнавальних процесів, слабкою пам'яттю, нестійкою увагою, слабко розвиненого мислення (наочно-образного, абстрактно-логічного, вербального тощо), низькою ерудицією [4, с. 151].

У старшокласників інтернатних установ спостерігається спотворення структури самосвідомості, яка проявляється, в числі іншого, в складнощах адекватної самооцінки – в негативному ставленні до власної особистості, співвіднесенні себе справжнього з

собою в минулому і майбутньому, спотворенні очікувань і розмитості уявлень про майбутні рольові функції [1, с. 11].

Коллективістичний характер виховання, відсутність індивідуального підходу та авторитарне ставлення з боку педагогів призводять до нездатності старшокласників приймати особисті, відповідальні рішення, гальмується його самостійність.

Старшокласникам, які знаходяться у складних життєвих обставинах, притаманні примітивні, одноманітні мотиви, які пов'язані із сьогоденням або найближчим майбутнім. Ціннісно-мотиваційна сфера учнів школи-інтернат має свої особливості внаслідок особливих умов розвитку, виховання і має, як правило, обмежений набір бажань, потреб та надзвичайно розмиті й неконкретизовані уявлення про цінності.

Особливі умови соціально-психологічного розвитку старшокласників СЖО в інтернатному закладі, в свою чергу, проявляються в особливостях учбового процесу і впливають на процес професійного самовизначення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, який проявляється у нечітких уявленнях про подальшу перспективу, неготовності до самостійного, свідомого та відповідального вибору майбутньої професії.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки, живуть тільки сьогоденням. Більш того, відсутність чітких уявлень про своє минуле перешкоджає становленню перспективи майбутнього [2, с. 34].

Теоретичний аналіз літератури з проблеми особливостей психологічного розвитку старшокласників СЖО показує, що особливі умови розвитку та життєдіяльності старшокласників в інтернатних установах мають певні відмінності від тих старшокласників, які виховуються в сім'ї, а саме в психолого-фізіологічних характеристиках розвитку; процесі формування міжособистісних стосунків; становленні та розвитку емоційно-вольової та інтелектуальної сфер особистості.

Отже, психологічні особливості розвитку старшокласників, які опинилися в складних життєвих обставинах, можуть призвести до

проблем в особистісному, професійному, життєвому, соціальному самовизначенні старшокласників СЖО.

Список використаних джерел:

1. Гордиевская Е.О., Старобина Е.М. Профессиональный выбор в процессе профессионального самоопределения детей-сирот : методические материалы для специалистов детских учреждений для детей-сирот. – Калининград : изд-во РГУ им. И. Канта, 2009. – 96 с.

2. Дуровина И.В. Психическое развитие воспитанников детского дома : монография / И.В. Дуровина, А.Г. Рузская. – Москва : Педагогика, 1990. – 264 с.

3. Канішевська Л.В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія / Канішевська Любов Вікторівна; Інститут проблем виховання НАПН України. – К. : [ХмЦНП], 2011. – 368 с.

4. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Психология сиротства. 2-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 400с.

5. Шипицына Л.М. Психология детей-сирот : учебное пособие. – СПб. : изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 628 с.

6. Закон України. Про порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. [Електронний ресурс] / Закон від 20.01.2014 р. № 27. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052342.html.

Скрипкару М.В.

студент;

Рудницька-Юрійчук І.Р.

асистент, викладач,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДИТЯЧИЙ ПСИХОАНАЛІЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЙОГО ПРЕДСТАВНИКІВ

Подальше життя дитини повністю залежить від вдалого та своєчасного психічного аналізу, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Завдяки концепціям зарубіжних дослідників, що покладені в основу для вирішення питань щодо дитячого психоаналізу, стало можливим виокремлення дитячого психоаналізу від загального психоаналізу у повноцінний підрозділ.

Предметом дослідження стали психоаналітичні теорії Зигмунда Фрейда, Анни Фройд, Мелані Кляйн, Дональда Вудса Віннікота, які покладені в основу розвитку дитячого психоаналізу.

Теоретико-методологічна основа дослідження представлена представниками психоаналітичного напрямку, зокрема: З. Фройд, Д. Віннікот, М. Кляйн, А. Фройд, К. Хорні, Е. Фромм, Г. Гуг-Гельмут, М. Балінт, Р. Фейрбейрн, Х. Когут, що акцентують увагу на винятковій важливості раннього досвіду взаємодії батьків з дітьми на різних видах психічної травматизації внаслідок недостатності такого досвіду в дитячому віці; Д. Віннікот, А. Адлер, В. Шутц, Е. Еріксон, що акцентували увагу на важливості догляду за дітьми в ранньому віці та на гуманному до них відношенні. Серед вітчизняних науковців дослідженням психоаналітичних ідей займалися В. Рахманов, Д. Єрмаков, М. Вульф, В. Рижков.

Метод дитячого психоаналізу має довгу і складну історію розвитку протягом більше сотні років.

Виникнення психоаналізу було пов'язане з дослідженням і лікуванням невротичних захворювань дорослих людей. Однак висунуте З. Фрейдом положення про те, що джерела

виникнення неврозів йдуть своїм корінням у дитинство та пов'язані з особливостями психосексуального розвитку дитини, все це підводило до питання про важливість вивчення дитячих неврозів. Не випадково дослідник приділяв пильну увагу проблемі едіпового комплексу, пов'язаного з інфантильною сексуальністю і що є, на його переконання, «ядром неврозів».

«Будучи маленькими дітьми, ми знали цих вищих существ (взрослых), удивлялись им и испытывали страх перед ними, впоследствии мы приняли их в себя самих... Идеальное Я является таким образом наследником эдипова комплекса и, следовательно, выражением самых мощных движений Оно и самых важных либидинозных судеб его. Выставив этот идеал, Я сумело овладеть эдиповым комплексом и одновременно подчиниться Оно» [3, с. 34-35].

Не випадково й те, що лікування дорослих невротиків передбачало виявлення спогадів пацієнтів про різні ситуації, події, переживання, що мали місце в їхньому ранньому дитинстві, відносились ледве чи не до перших років їхнього життя.

Одними з перших дитячих аналітиків були Г. Гуг-Гельмут та Е. Сокольницький, які спробували застосувати техніку дорослого аналізу для лікування дітей з важкими невротичними розладами.

Відштовхуючись від цих ідей, наступні психоаналітики приступили до практичного аналізу дитячих неврозів, що знайшло своє відображення, зокрема, в терапевтичній діяльності А. Фройд (1895-1982), М. Кляйн (1882-1960), Д. Віннікота (1896-1971) та інших аналітиків. Публікації А. Фройд «Введення в техніку дитячого психоаналізу» (1927), «Дитинство в нормі і патології» (1965), роботи М. Кляйн «Психоаналіз дітей» (1932), «Психоаналітична ігрова техніка: її історія і значення» (1955), книга Д. Віннікота «Пігля: звіт про психоаналітичне лікування маленької дівчинки» (1977) помітним чином вплинули на становлення та розвиток дитячого психоаналізу.

Д. Віннікот переніс акцент із дитини на її взаємини з найближчим оточенням, перш за все – з матір'ю, вважаючи, що на ранніх стадіях розвитку доцільніше говорити не про індивіда, а про

ансамбль «індивід – оточення», показуючи вплив оточення на психоемоційний розвиток дитини й важливість материнського догляду у формуванні психіки дитини [1].

«Холдинг або первинна підтримка матері – важливий фактор психічного розвитку й становлення відносин у ранньому дитинстві» [2, с. 87].

А. Фройд вважала, що в психоаналізі дітей можна і потрібно використовувати загальні аналітичні методи на мовному матеріалі: гіпноз, вільні асоціації, тлумачення сновидінь, символів, парапраксій (обмовлянь, забування), аналіз опорів і переносу. Також вказувалось і на своєрідності техніки аналізу дітей. Були запропоновані нові технічні методи, які допомагають у дослідженні Я, наприклад, аналіз трансформацій. Багатий матеріал про становлення захисних механізмів на конкретних фазах дитячого розвитку являє собою аналіз фобій, особливостей шкільної та сімейної поведінки дітей. Дослідниця надавала важливого значення грі та висували певні вимоги для психоаналітика.

Завдяки вагомому внеску дослідників та їхніх учнів вдалося довести, що дитячий психоаналіз має право на існування, що це метод, який має подібності із психоаналізом дорослих, поряд із суттєвими відмінностями – що психічний розвиток набагато складніший та важчий процес, ніж можливо було припустити на початку становлення психоаналітичної теорії. Тут у ролі пацієнта виступає дитина. Відмінності між дорослим та дитячим психоаналізом акцентуються не на теорії, а на практиці. Якщо ж у роботі з дорослими провідна роль надається розмові, то в роботі з дітьми – грі та творчості, що не є ціллю терапії, а є єдиним способом спілкування терапевта з маленькими пацієнтами.

Увесь шлях становлення та розвитку дитячого психоаналізу показав, що зовнішній світ чинить набагато більший вплив на механізм неврозу у дитини, ніж у дорослого. Тому так необхідно враховувати всі аспекти, що впливають на дитину, щоб дійсно допомогти їй у вирішенні можливих проблем.

Список використаних джерел:

1. Фрейд А., Фрейд З. Детская сексуальность и психоанализ детских неврозов (Сб. раб.). Составитель и ред. М.М.Решетников. – СПб.; В.-Е. Институт Психоанализа, 1995. – 483 с.
2. Фрейд, А.: Психологія «Я» і захисні механізми. М., «Педагогіка-Прес» 1993.
3. Фрейд З. Я и Оно / Зигмунд Фрейд. – Л.: Academia, 1924.

Талалаєвська М.В.

студентка,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ РІЗНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ НА АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ З ДЦП ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Як повідомляє департамент медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, 135773 дітини в нашій країні мають порушення психофізичного розвитку. За даними психолого-медико-педагогічних консультацій, таких дітей понад мільйон. Згідно з «Планом заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх закладах на період до 2012 року», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1482 – р, в Україні проводилися спроби запровадження дієвих шляхів соціалізації дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку.

Дитячий церебральний параліч – це захворювання мозку, що може початися як в період внутрішньоутробного розвитку, так і в період пологів або новонародженості. Такі розлади спостерігаються у 5–7% дітей, і можуть бути вродженими й набутими [1]. Однак, діти із ДЦП також є членами суспільства, тому створення умов для збереження та покращення фізичного та

психічного здоров'я таких учнів є завданням школи, задля сприяння їх розвитку та соціалізації [7].

Різні аспекти проблеми дитячого церебрального паралічу досліджувались багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими – Архіпова Е.Ф., Бабенкова Р.Д., Гуменна Г.С., Мамайчук І.І, Бадалян Л.О, Бернштейн Н.А., Капелле Б., Стенлі Ф., Вольфе В.Ф., Нельсон К., Шонель Ф.Ф., Х. Ренате, Фінні Н.Р. та інших. А.О. Навакатикян і А.І. Ковальова стверджують, що «Существенным показателем, характеризующим состояние здоровья человека, является его работоспособность...» [6, с. 8], тому дослідження психофункціонального стану учнів з ДЦП в рамках експерименту є виправданим.

Дослідження психофункціонального здоров'я школярів з ДЦП проводили з учнями Черкаської спеціалізованої школи № 3 в умовах різних форм навчання (спеціальний та інклюзивний клас, індивідуальна форма навчання [4, с. 195]) в період з 2008 по 2017 рік. Згідно з наказом «Про стан забезпечення прав дітей-інвалідів та дітей, які потребують корекції фізичного розвитку» від 05.06.2009 № 610 з метою розширення мережі інклюзивної освіти на базі школи в 2008 році створений клас для дітей з обмеженими фізичними можливостями (ДЦП).

У спеціальному класі навчалася 3 учні, а в той же час на одній паралелі з ними навчався один в інклюзивному класі. Один із дітей у зв'язку з операцією був переведений на індивідуальну форму навчання. Основною метою дослідження було виявлення яка форма навчання була найбільш сприятливою для адаптації дітей з ДЦП до навчання в школі. В ході експерименту було здійснено вивчення функціонального та емоційного станів, адаптаційного потенціалу, розумової працездатності, коефіцієнту продуктивності, суб'єктивної комфортності, а також була проведена діагностика мислення та гігієнічна оцінка режиму дня, розкладу занять, організації та проведення уроку.

Під час дослідження було визначено, що найкращі умови для навчання, що відповідають морфо-функціональним можливостям дітей з ДЦП, створено у спеціальному класі. Додатковими

перевагами цього класу є: мала група учнів (3 учні); додатковий комфорт; спеціальні уроки з корекції вад розвитку (логопед та психолог), розвитку психічних процесів і соціалізації (психолог та соціальний педагог); індивідуальні заняття на групі продовженого дня та вчитель асистент. Найбільше порушень спостерігається при індивідуальній формі навчання, оскільки режим дня дитини залежить від розпорядку дня учителів – предметників.

В учня на індивідуальній формі навчання спостерігається різке зниження показників розумової працездатності. Навіть короткочасне повернення учня до навчання за спеціальної форми повертає його результати на рівень 4 класу.

Адаптаційний потенціал при всіх формах навчання дітей залишався на незадовільному рівні, а при індивідуальній та інклюзивній формі погіршувався до межі зриву механізмів адаптації до введення розроблених рекомендацій. Але при переведенні учнів на інклюзивну форму навчання показники АП знижуються. Так було виявлено тісний обернений кореляційний зв'язок між АП і режимом праці ($r_{АП} = -0,64$; $p_{АП} = -0,9$), між АП і психологічним станом учнів ($r_{АП} = -0,9$; $p_{АП} = -0,64$).

Досліджуючи особливості формування Я-образу у школярів з ДЦП виявлено комунікативні соціально-психологічні бар'єри: 1) внутрішні бар'єри особистості, які пов'язані з нормами, установками, а також з особистісними особливостями; 2) бар'єри, причини яких поза особистістю: нерозуміння зі сторони іншої людини, дефіцит інформації. Часто комунікативні бар'єри порушують та ускладнюють спілкування з однолітками [2, с. 56-58]. Важливо відмітити, що діти з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти мають значно нижчий рівень тривожності, ніж у спеціальному класі. Отже, можливо така форма навчання в соціально-психологічному сенсі краще впливає на даних учнів, або дітей лякає перспектива переходу на інклюзивну форму навчання (рис. 1).

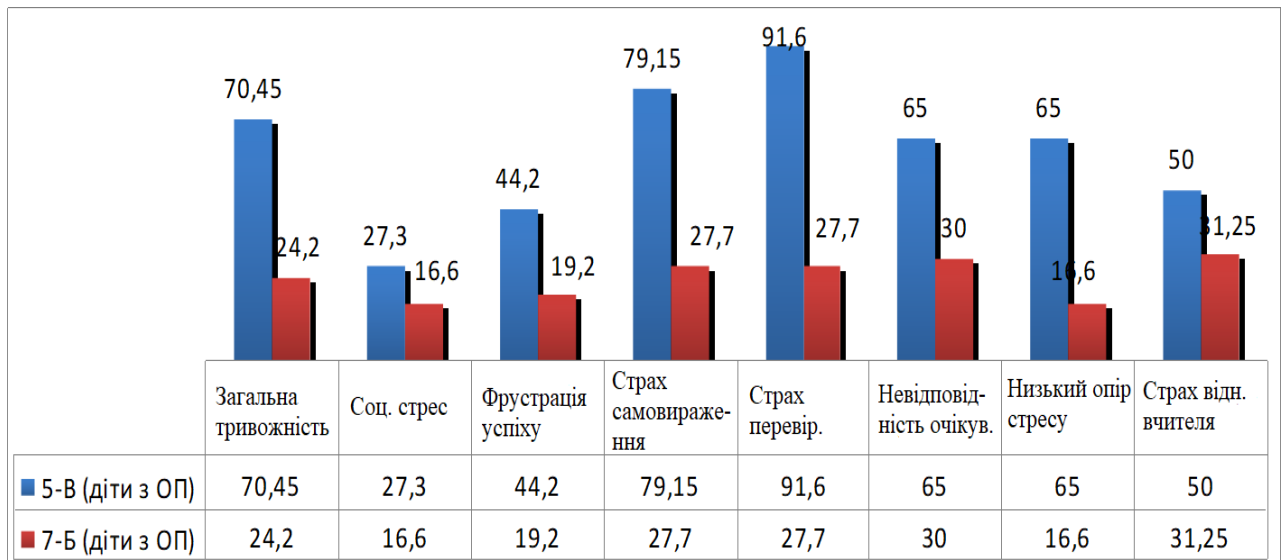

Рис. 1. Шкільна тривожність за Філіпсом в учнів з особливими потребами спеціальний 5-В клас і інклюзивний 7-Б клас

Був досліджений також емоційний стан учнів. Із результатів видно, що на позитивність настрою впливають наступні чинники: чи була дитина в школі, чи хворіла; день тижня; період навчального семестру чи чверті. Але в цілому діти, що навчаються в школі, мають $\frac{3}{4}$ позитивних наклейок. Позитивний настрій учня, що навчається вдома, навпаки, фіксується тільки при спілкуванні з учителями та однокласниками. Порівняння таблиць емоційного стану учнів в спеціальному класі, і в інклюзивному демонструє, що кількість позитивних днів у учнів майже не змінилися, але кількість сумних днів збільшилася.

У I семестрі навчання учнів із спеціального класу на інклюзивній формі навчання динаміка показників стресостійкості різко знизилася у всіх досліджуваних груп. Найгірший показник демонструє група учнів 7-Б (інклюзивного) класу (у 2 рази вищий ніж у учнів з особливими потребами) (рис. 2). Отже, форма навчання безпосередньо впливає на стійкість до стресу та рівень тривожності школярів. ($r=-0,6$; $p=-0,8$).

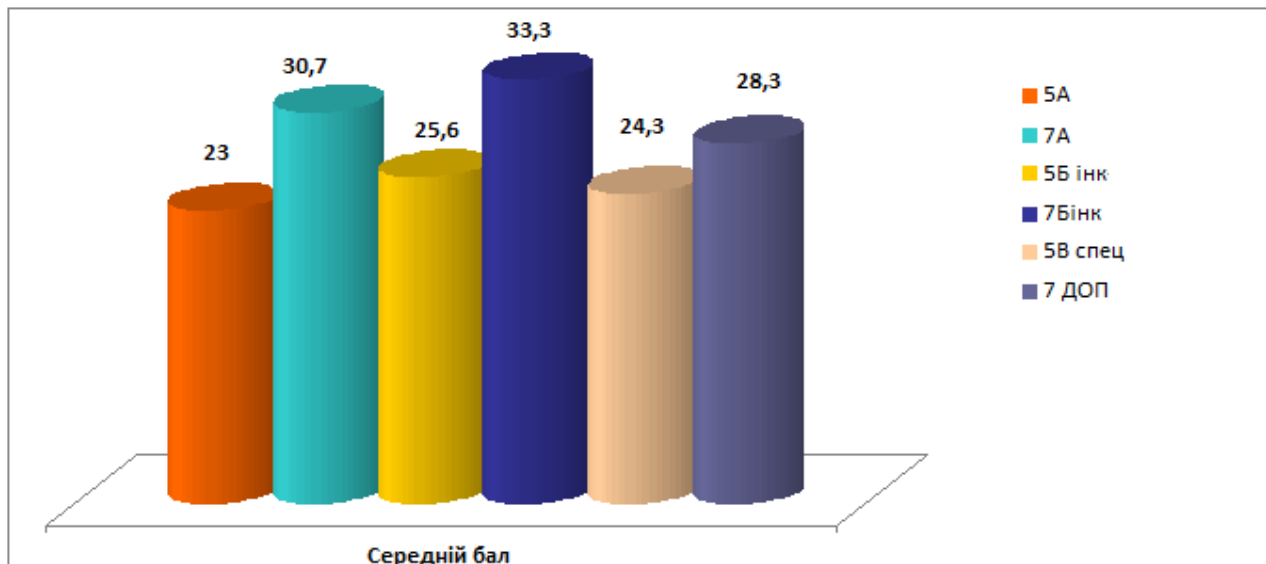

Рис. 2. Динаміка показників стресостійкості учнів 7-х класів, до і після переведення дітей з ДЦП до інклюзивного класу

За результатами проведеної діагностики особистості за малюнком А.А. Кареліна, було визначено, що в учнів спеціального класу дещо завищена самооцінка, у них помітно незадоволення своїм положенням в суспільстві, недостатнє визнання з боку оточуючих [3], на відміну від учня інклюзивного класу, в якого самооцінка на нормальному рівні. Також в них виражена зацікавленість в думці інших про себе, бажання захиститися від глузувань, невизнання, відсутності авторитету. Обрахунки кореляційної залежності між показниками розумової працездатності та емоційним станом дитини ($r=0,8$; $p=0,59$), показником соціального комфорту ($r=-0,6$; $p=-0,8$) вказують на тісний взаємозв'язок цих факторів.

У результаті дослідження було відмічено загальне зниження функціональних можливостей організму школярів з особливими потребами упродовж навчального року. Ступінь несприятливого впливу навчальної діяльності на адаптаційні можливості дітей за спеціальної форми навчання менший, а за деякими показниками спостерігається позитивна динаміка.

Окрім цього було встановлено залежність між адаптаційними можливостями школярів з особливими потребами та факторами середовища. Провідним фактором ризику в умовах різних форм навчання є: для спеціального класу – соціальний чинник;

інклюзивного класу – психолого – санітарно – гігієнічні чинники; індивідуальної форми навчання – соціально-психологічні.

Список використаних джерел:

1. Бадалян Л.О., Журба Л. Т., Тимонина О.В «Детские церебральные параличи»: К., Здоровье, 1988.
2. До питання покращення процесів адаптації до шкільних навантажень у дітей молодшого шкільного віку з урахуванням стану їхньої вегетативної нервової системи / Квашніна Л.В., Родіонов В.П., Маковкіна Ю.А. та ін. // Перинатологія та педіатрія. – 2003. – № 4. – С. 56–58.
3. Карелин А.А. «Психологические тесты», Т.1. – ВЛАДОС-Пресс. – 2007.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. – К.: Науковий світ, 2010. – С. 195.
5. Мамайчук И.И. «Психологическая помощь детям с проблемами в развитии» – СПб : Речь, 2001. – С. 108–220.
6. Навакатилян А.О., Ковалева А.И. Здоровье и работоспособность при умственном труде. – К.: Здоров'я, 1989. – С. 88.
7. Про інклюзію як освітню цінність та необхідність її впровадження в Україні – інтерв'ю з виконавчим директором Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» Юлією Найдю.

Ткачук О.С.

студентка;

Рудницька-Юрійчук І.Р.

викладач,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема розвитку здібностей завжди заслуговувала особливої уваги науковців різних галузей науки. Упродовж періоду розвитку науки предметом дослідження творчих здібностей та креативності займалися багато науковців, зокрема: М.В. Логвенюк, Е.П. Торренс, О.Є. Бурова, Д.Б. Богоявленська, В.В. Синельников, В.Т. Кудрявцев, Л.С. Виготський. Актуальною ця проблема є і для сучасної психології та, особливо, педагогіки. Адже саме від вихователя залежить, на якому рівні у дитини будуть розвинені природні задатки та здібності, чи вона буде здатною до нестандартного мислення, швидкої адаптації у нових умовах, творчого підходу до розв'язання життєвих ситуацій. А оскільки творчість однієї людини впливає на розвиток людства, то культурні цінності людства це і є результат творчої діяльності. Тому важливим завданням педагогіки є розвиток творчого потенціалу дошкільника. Творчість пов'язана не тільки з інтелектуальними якостями особистості, а й з мотиваційними, серед яких важливими є: бажання краще реалізувати себе, максимально відповідати власним можливостям, виконати нові, незвичні для себе види діяльності і застосувати нові способи, прагнення до ризику та перевірки межі власних можливостей [6].

Тест дивергентної продуктивності (Дж. Гілфорд, 1967), був одним із перших тестів на виявлення творчого потенціалу, який орієнтувався на з'ясування рівня сформованості в особистості легкості слововживання та використання асоціацій тощо [1]. Тест Е.П. Торренса, більш розповсюджений. У ньому завдання

згруповано у вербальну, образотворчу та звукову групи. Досліджуючи рівень творчості за допомогою вербального тесту, досліджуваним пропонується: поставити якомога більше питань до певного зображення та проблемних питань; відгадати якомога більше причин і наслідків того, що зображено на малюнку; придумати більше способів зміни (вдосконалення) зображеної на малюнку іграшки, цікавих і незвичайних способів використання знайомого предмета тощо. Основними показниками креативності є швидкість, гнучкість, оригінальність висунутих гіпотез [1]. Д. Б. Богоявленська [2] висвітлила одиницю виміру творчих здібностей – «інтелектуальну ініціативу», яка виступає як синтез розумових здібностей і мотиваційної структури особистості, що виявляється у «продовженні розумової діяльності за межами необхідного розв'язання задачі, що ставиться перед людиною». Виявляючи інтелектуальну ініціативу Д. Богоявленська відмовляється від традиційної тестової моделі вимірювання креативності. Вона стверджує, що для цього доцільнішою є організація специфічної масштабної діяльності і тому пропонує використовувати систему однотипних завдань, що містить загальні закономірності. Ця система забезпечує виявлення прошарку інтелектуальної ініціативи шляхом виконання завдання за заданою інструкцією. Інтелектуальна ініціатива виявляється у самостійній постановці задачі, що не потребує виконувати завдання відповідно до методики. Вихід за межі заданого, а саме здатність до продовження пізнання за межами вимог ситуації – це і є властивість особистості, що відображає єдність пізнавальних і мотиваційних факторів.

Оскільки творчість є багатогранним утворенням, то доречно досліджувати різні її аспекти за допомогою різних методик. Сучасні методики орієнтовані на вияв вербальної та невербальної креативності. Для них властива відсутність часових обмежень, критики дій та змагальної мотивації.

Однією з методик виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку є методика діагностики творчих здібностей дітей 4–5 років (В. Синельников, В. Кудрявцев), яка складається з

чотирьох діагностичних завдань, що надають можливість з'ясувати: рівень сформованості у дитини реалізму уяви; вміння бачити ціле раніше частини; надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень; здатності до експериментування [7].

Завдання 1. «Сонце в кімнаті». Діагностується: реалізм уяви.

Матеріал: малюнок із зображенням кімнати, в якій знаходиться людина, сонце; олівець.

Інструкція до проведення. Психолог дає завдання виправити малюнок так, щоб він був правильним.

Обробка даних. Психолог оцінює спроби дитини виправити малюнок.

1 бал: відсутність відповіді, неприйняття завдання.

2 бали: формальне усунення невідповідності (стерти, зафарбувати сонечко).

3 бали: змістовне усунення, рішення просте (намалювати «Сонечко на вулиці»).

4 бали: змістовне усунення, рішення складне («Зробити із сонечка лампу»).

5 балів: відокремити невідповідний елемент від інших, зберігши його в контексті ситуації («намалювати вікно», «намалювати навколо сонечка рамку» тощо).

Завдання 2. «Складна картинка». Діагностується: вміння бачити ціле раніше частин.

Матеріал: складна картонна картинка із зображенням качки, що має чотири згини (розмір 10x15 см).

Інструкція до проведення. Психолог питає: «Що станеться з качкою, якщо ми складемо картинку ось так?». Після відповіді дитини картинка розправляється; знову складається, а дитині задається те ж питання. Використовується п'ять варіантів складання: «кут», «місток», «будиночок», «труба», «гармошка».

Обробка даних. Психолог фіксує загальний зміст відповідей у процесі виконання завдання. Виділяють такі рівні відповідей:

1 бал: відсутність відповіді чи неприйняття завдання («Не знаю»)

2 бали: відповідь описового типу, перерахування деталей малюнка («У качки немає голови», «Качка зламалася», «Качка розділилася на частини» тощо).

3 бали: відповіді комбінованого типу: збереження цілісності зображення при згинанні малюнка, долучення намальованого персонажа до нової ситуації («Качка пірнула», «Качка запливла за човен»).

Завдання 3. «Як врятувати зайчика». Діагностується: надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень.

Матеріал: фігурка зайчика, блюдце, відерце, дерев'яна паличка, здута повітряна кулька, аркуш паперу.

Інструкція до проведення. Психолог: «Познайомся з зайчиком. Одного разу вирішив зайчик поплавати на кораблику по морю і поплив далеко-далеко від берега. Раптом почався шторм, з'явилися величезні хвилі, і зайчик почав тонути. Допомогти зайчику можемо лише ми. Для цього є декілька предметів (психолог звертає увагу дитини на предмети, розташовані на столі). Що б ти вибрав, щоб врятувати зайчика?».

Обробка даних. 1 бал: дитина не виходить за межі простого вибору (блюдце або відерце, паличка); дитина використовує предмети в готовому вигляді.

2 бали: рішення з елементом простого символізму, дитина використовує паличку як колоду, тобто не виходить за межі ситуації вибору.

3 бали: пропонується використовувати здуту повітряну кульку або аркуш паперу. У дітей, які знаходяться на цьому рівні, має місце установка на перетворення готового предметного матеріалу. Початкове завдання на вибір самостійно здійснюється ними, як завдання на перетворення, що свідчить про надситуативно-перетворювальний характер розв'язання.

Завдання 4. «Дощечка». Діагностується: здатність до експериментування.

Матеріал: дерев'яна дощечка, що є з'єднанням на петлях чотирьох дрібніших квадратних ланок (розмір кожної ланки 15x5 см).

Інструкція до проведення. Дощечка у розгорнутому вигляді знаходиться на столі. Пропонується погратися з нею. Дитина згинає та розгинає її, а психолог запитує що вийшло? І так до тих пір, поки дитина не зупиниться сама.

Обробка даних. Оцінюється кількість неповторювальних відповідей. Дитина отримує по одному балу за кожну назву. Максимальна кількість балів не обмежується.

Результати діагностики після виконання чотирьох завдань узагальнюються і визначається рівень сформованості творчих якостей дитини за трьома параметрами: високий, середній, низький.

Н. Хазратова та В. Дружинін [3] пропонують діагностувати креативність за двома показниками: новизну, як продуктивний показник, який відображає креативну цінність продуктів діяльності, та мотиваційно-особистісний показник, що висвітлює мотиваційну основу креативної поведінки.

Діагностувати творчий потенціал ефективно у театралізованій грі, в процесі якої фіксується характер придуманих ігрових подій та особливості вживання дітьми предметів-замінників. Під час такої гри вихователь виконує роль спостерігача, тобто не втручається у творчий процес, не оцінює, не пропонує власного плану дій, не дає вказівок. Його завдання полягає у забезпеченні фізичної та психологічної безпеки учасників. Також він веде «Карту спостережень».

Отже, для діагностики творчого потенціалу дітей дошкільного віку, існує багато методик, (зокрема методика діагностики творчих здібностей дітей 4–5 років В. Синельникова та В. Кудрявцева) та ряд особливостей на які варто звернути увагу.

Список використаних джерел:

1. Белкіна Е., Науменко Т. Світ мистецтва і дитина // Дошкільне виховання – 2000. – № 1. – С. 4-5.
2. Богоявленська.В. Розвиток уяви . – М. : ТОВ В «ЦГЛВ «Рон В», 2002. – 112 с.
3. Ветлугина Н. А. Художественное творчество в детском саду / Наталья Ветлугина. – М. : Просвещение, 1974. – 276 с.

4. Виготський Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. Очерк / Лев Виготський. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1967. – 122 с.
5. Виготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. Очерк. Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
6. Катаєва Л.І. Вивчення пізнавальних процесів дітей дошкільного віку. М.: Владос, 2004. – 234 с.
7. Кудрявцев В.Т. Уява дитини: природа і розвиток // Психологический журнал. –2001. – № 5. – 57 с.

Ушакова К.Ю.

аспірантка,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ

На сучасному етапі становлення української освіти актуалізується проблема підвищення ефективності підготовки студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації як професіоналів із високорозвиненою професійною свідомістю та самосвідомістю, що вирізняються позитивним змістом. У вітчизняному суспільстві особливої гостроти набуває потреба у випускниках, які мають глибокі знання та необхідні вміння за фахом, розвинені уявлення про себе як професіонала, позитивно ставляться до професійної спільноти, адекватно оцінюють себе як професіонала, прагнуть до професійного самовдосконалення та успішної професійної самореалізації.

Важливим пріоритетом імплементації Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено підготовку професіоналів нового типу в державних вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Тому нагальним завданням вітчизняної психологічної науки стає розробка ефективної програми

психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів на етапі їх навчання, в основу якої буде покладено відповідну модель. Адже розвинена професійна «Я-концепція», що сповнена позитивним змістом, є запорукою подальшого успішного професійного становлення майбутніх медичних працівників.

За результатами теоретичного та емпіричного вивчення нами проблеми становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів [1; 2] було сконструйовано психологічну модель цього процесу (рис. 1).

Рис. 1. Психологічна модель розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів

Як помітно з рис. 1, в авторській моделі першочерговим завданням визначено активізацію психологічних механізмів розвитку професійної свідомості та «Я-концепції» у майбутніх медичних працівників – професійної ідентифікації, самоідентифікації та рефлексії. Підкреслено й те, що в процесі розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів важливо враховувати провідні соціальні та психологічні чинники цього процесу. Зокрема: розвиненість професійної свідомості студентів; їх ставлення до майбутньої професійної діяльності; співвідношення реальних уявлень студентів про себе як майбутніх медичних працівників із ідеальними (еталоном); місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері особистості; прагнення професійної самореалізації; значущість для студентів обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності (психологічні); професійна освіта; престижність професії медичного працівника у суспільстві; соціальний статус медичних працівників у суспільстві; ставлення до медичних працівників у суспільстві (соціальні).

Активізація психологічних механізмів розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів із урахуванням чинників цього процесу, про які згадувалося вище, зумовлюватиме появу в них певних прагнень. А саме – прагнення одержання знань про фахову професійну діяльність і про себе як медичного працівника, прагнення позитивного професійного ставлення до себе і спільноти медичних працівників, прагнення конструктивних взаємодій у професійних ситуаціях.

Окреслене визначено підґрунтям роботи з інтенсифікації розвитку професійної свідомості та «Я-концепції» у майбутніх медичних працівників. Передбачається, що ця робота має здійснюватися у напрямках актуалізації процесів професійного пізнання та самопізнання, професійного оцінювання й самооцінювання, самоконтролю і саморегуляції у професійних взаємодіях.

Її найважливішим результатом має стати виникнення в студентів таких конструктивних компонентів професійної

«Я-концепції»: професійного образу «Я – фахівець у галузі медицини» (когнітивний), об'єктивної професійної самооцінки та позитивного професійного самоствавлення (емоційно-оцінний), самоконтролю і саморегуляції в професійній діяльності (поведінковий).

Отже, ефективність розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів забезпечуватиметься послідовним виконанням відповідної роботи, з огляду на чинники цього процесу. А саме: роботи з актуалізації в них механізмів професійної ідентифікації, рефлексії й самоідентифікації; та роботи з актуалізації процесів професійного пізнання і самопізнання, професійного оцінювання й самооцінювання, самоконтролю і саморегуляції у професійних взаємодіях. Проведення такої роботи сприятиме розвитку в студентів професійного образу «Я – фахівець у галузі медицини», об'єктивної професійної самооцінки й позитивного професійного самоствавлення, а також самоконтролю і саморегуляції в професійній діяльності. Водночас поява цих утворень засвідчуватиме виникнення у майбутніх медичних працівників професійної «Я-концепції», адже вони є основними конструктами її когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового компонентів.

Перспективними для подальшого вивчення вважаємо питання розробки програми психологічного супроводу розвитку професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів на основі презентованої моделі. Результати його вивчення висвітлюватимемо в наших наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Ушакова К. Ю. Динаміка актуальності та значущості професійної ідентичності студентів медичних коледжів» / К. Ю. Ушакова // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – IV (47), Issue 101. – P. 73-76.

2. Ушакова К. Ю. Соціальні та психологічні чинники розвитку професійної «Я-концепції» студентів медичних коледжів / К. Ю. Ушакова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – № 5 (50). – С. 131-137.

Хоменко К.В.

аспірантка,

Науковий керівник: Зелінська Т.М.

доктор психологічних наук, професор,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМОСТАВЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Сучасне життя вимагає від молоді ініціативності, самостійності, особистісної відповідальності та впевненості в собі. Визначальний вплив на дані якості молоді особистості справляють такі утворення як самоствавлення та стійка усвідомлена система цінностей, які є базовими підвалинами особистості і проявляються в усіх аспектах життя [1; 2; 4; 5].

Дана стаття присвячується висвітленню специфіки емпірично дослідженого впливу самоствавлення на розвиток особистісних цінностей в юнацькому віці, їхнього взаємозв'язку.

В основу нашого дослідження були покладені концепції самоствавлення особистості за У. Джеймсом, Р. Бернсом, В. В. Століним, С. Р. Панталеєвим та ін., принципи єдності свідомості, самосвідомості й діяльності за Л. С. Виготським, О. М. Леонтьєвим, С. Л. Рубінштейном, С. Д. Максименко, положення про особливості розвитку самосвідомості в юнацькому віці згідно наукових поглядів Е. Еріксона, В. С. Кона, І. Д. Беха, Л. І. Божович, М. Й. Боришевського, П. Р. Чамати, Т. М. Зелінської, Л. В. Долинської, І. С. Булах, О. Є. Гуменюк, Отич Д. Д., Колодяжної А. В. та ін.

В ході дослідження нами було виділено три експериментальні групи (ЕГ1, ЕГ 2, ЕГ3), до яких входили, відповідно, студенти 1, 2, 3 курсів. Вони утворили експериментальну вибірку, яку ми позначили ЕВ. У експерименті брали участь за власним бажанням 61 студент першого курсу, 69 студентів другого курсу, 64 студентів третього курсу.

Для вивчення самоствавлення як чинника розвитку цінностей нами було дібрано відповідно психодіагностичний інструментарій, а саме: виявити психологічну характеристику змістових особливостей структурних компонентів самоствавлення респондентів (В. В. Столін, Р. С. Пантілеєв «Тест-опитувальник самоствавлення»; Т. П. Скрипкіної «Рефлексивний опитувальник довіри до себе»; М. Розенберг «Шкала самоповаги»; А. В. Карпов «Діагностика рівня розвитку рефлексивності»; Р. Шварца, М. Єрусалема і В. Ромека «Шкала загальної самоефективності»; Х. Маркус, П. Нуріус «Можливі Я» в адаптації Г. М. Прихожан та визначити психологічні особливості розвитку цінностей осіб юнацького віку – «Методика для вивчення цінностей особистості» Ш. Шварца в адаптації В. М. Карандашева. Методика Д. Крауна, Д. Марлоу «Оцінка потреби у схваленні» в адаптації Ю. Л. Ханіна, Є. П. Ільїна використана додатково як шкала достовірності.

Для виявлення залежності цінностей у досліджуваних від змісту їхнього самоствавлення (взаємозв'язки між аутосимпатією, самоповагою, загальною самоефективністю, глобальним самоствавленням і типами цінностей), згідно застосованих методик, нами проведений статистичний аналіз отриманих даних за допомогою кореляційного аналізу r_s Спірмена [6].

Високий рівень розвитку аутосимпатії (безумовне самоприйняття) зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як цілісного і узгодженого смислового утворення у респондентів 17–20 років. Середній рівень розвитку аутосимпатії (умовне самоприйняття) зумовлює вибір середнього рівня вияву цінностей як цілісного або майже цілісного і частково суперечливого смислового утворення у досліджуваних. Низький рівень розвитку аутосимпатії (нехтуєче самоприйняття) зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як часткового, парціального і неузгодженого смислового утворення у цих респондентів.

Високий рівень розвитку самоповаги зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як цілісного і узгодженого смислового утворення у респондентів 17–20 років. Водночас, зауважимо, що цінності влади і традицій не обираються

досліджуваними на цьому рівні самоповаги. Середній рівень розвитку самоповаги зумовлює вибір середнього рівня вияву цінностей як цілісного або майже цілісного явища і тому частково суперечливого смислового утворення у досліджуваних. Низький рівень розвитку самоповаги зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як часткового, парціального і неузгодженого смислового утворення з використанням домінантних типів стимулювання, традицій, влади у цих респондентів.

Високий рівень розвитку загальної самоефективності зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як цілісного і узгодженого смислового утворення у респондентів 17–20 років. Водночас, зауважимо, що цінності влади і традицій не обираються респондентами на цьому рівні загальної самоефективності. Середній рівень розвитку загальної самоефективності зумовлює вибір середнього рівня вияву цінностей як цілісної або майже цілісної системи, і тому частково суперечливого смислового утворення у цих досліджуваних. Низький рівень розвитку загальної самоефективності зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як часткового, парціального і неузгодженого смислового утворення з використанням домінантних типів стимулювання, традицій, влади і гедонізму в респондентів.

Високий рівень розвитку глобального самоствавлення зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як цілісного і узгодженого смислового утворення у респондентів 17–20 років. Водночас, зауважимо, що цінності влади і традицій не обираються респондентами на цьому рівні загальної самоефективності. Середній рівень розвитку глобального самоствавлення зумовлює вибір середнього рівня вияву цінностей як цілісної або майже цілісної системи і тому частково суперечливого смислового утворення у цих досліджуваних. Низький рівень розвитку глобального самоствавлення зумовлює вибір відповідного рівня вияву цінностей як часткового, парціального і неузгодженого смислового утворення з використанням домінантних типів стимуляції, традицій, влади і гедонізму в респондентів.

Для встановлення взаємозв'язків між видами самоствалення і типами цінностей у студентів юнацького віку ми узагальнили змістовно вияви самоствалення. На основі двох критеріїв, а саме: позитивність / негативність переживань кожного компоненту самоствалення та узгодженість / неузгодженість їх внутрішньої організованості, нами виділено три основні види самоствалення (позитивно-узгоджений, позитивно-суперечливий і негативно-неузгоджений).

Домінуючим видом самоствалення є позитивно-узгоджений (38,40% досліджуваних), друге місце займає негативно-неузгоджений (35,05%) і третє – позитивно-суперечливий (26,55%). Отже, студенти юнацького віку обирають переважно цінності збереження (безпека, конформізм, традиції), цінності самовизначення (універсалізм, доброзичливість) і групові цінності (усвідомлення «ми»), що узгоджується з особливостями соціальної ситуації розвитку студентів юнацького віку (набуття професійної освіти, напівсамостійне доросле життя), провідною професійно-пізнавальною діяльністю та розвитком новоутворень (готовність до самореалізації в професійній та особистісній сферах).

У досліджуваних з позитивно-узгодженим видом самоствалення розвиваються цінності цілісно як смислові системи в напрямку змін / збереження, самовизначення / самозвеличення та індивідуальних / групових. Але вони нехтують цінностями типів влади і традицій, що можна пояснити, на наш погляд, глобальними змінами в українському суспільстві, а також непопулярністю представників влади, культури, релігії. У студентів юнацького віку з позитивно-суперечливим видом самоствалення цінності розвиваються на середньому рівні (не повне їх сполучення) як суперечливі смислові системи в напрямку змін / збереження, самовизначення / самозвеличення та індивідуальних / групових. Ці досліджувані відсторонюються від глибоких переживань, новизни (тип стимуляції) і самовизначення стосовно близьких людей (тип доброзичливості), а також не включають в індивідуальні цінності тип влади. У респондентів з негативно-неузгодженим видом самоствалення цінності розвиваються на низькому рівні як

домінантні суперечливі смислові системи в напрямку змін / збереження, самовизначення / самозвеличення та індивідуальних / групових. Ці хлопці і дівчата прагнуть до домінування цінностей влади і традицій, нехтуючи самовизначенням (тип універсалізму).

Проведений аналіз дослідження особливостей впливу самоствавлення на цінності студентів юнацького віку дозволяє зробити таке узагальнення: щоб гармонізувати розвиток різних типів цінностей у досліджуваних, необхідно посилити розвиток структурних компонентів самоствавлення як таких, що суттєво впливають на вияви цінностей [4; 7].

Список використаних джерел:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті образу «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 52-56.
3. Бодалёв А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика – СПб.:Изд-во «Речь», 2000., с. 354-356.
4. Зелінська Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці: [монографія] / Т.М.Зелінська.- Суми: Університетська книга, 2013. – 432 с.
5. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности : концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 70 с.
6. Немов Р.С. Психология: Учеб для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 3-е изд. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 632 с.
7. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 284 с.

Шутько І.Ю.

магістрантка,

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЮНАКІВ, СХИЛЬНИХ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Проблеми, пов'язані з людськими цінностями, займають одне з провідних місць у дослідженні соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозуванні. Юнацький вік – один із переломних періодів життя людини. Однією із проблем віку є проблема суїцидальної поведінки, яка на сьогодні є однією з найважливіших у нашій країні. Саме у юнацькому віці відбуваються глибокі зміни в системі життєвих цінностей, пов'язані з відмовою від ілюзій, з'являються нові погляди, переконання, оцінки [2].

Більша вираженість зовнішніх або внутрішніх цінностей у юнаків пов'язана зі ступенем задоволення базових, первинних психологічних потреб особистості юнака. Їх задоволення веде до особистісного розвитку та психологічного здоров'я, до розвитку внутрішніх цінностей особистісного зростання. Слабке задоволення базових психологічних потреб веде до розвитку неспокою, проблем із психологічним здоров'ям, до більшої орієнтації на зовнішні цінності видимого благополуччя (матеріальне благополуччя, популярність, зовнішність).

Проблема самогубств та суїцидальної поведінки завжди знаходилася у полі уваги науковців. Причини, психологічна специфіка, шляхи попередження самогубства активно вивчалися вченими Р. З. Авакяном, І. А. Алієвою, І. О. Кириловою, М. І. Ковальовим, А. Г. Амбрумовою, Л. І. Постоваловою, А. Р. Ратіною, І. Паперно та ін. [1]. Проте наукових даних, що стосуються зв'язку ціннісної сфери та схильності до суїцидальної поведінки, на даний час недостатньо для здійснення ефективної психологічної допомоги особам, які її потребують. Тому важливим є

дослідити, чи поєднується орієнтація на зовнішні життєві цінності у юнацькому віці із схильністю до суїцидальної поведінки юнаків.

Для реалізації мети нашого дослідження перед нами постало завдання сформуванню репрезентативну експериментальну вибірку, яка б відповідала вимогам психологічного експерименту у визначеній сфері психологічного знання. Для формування експериментальної вибірки нами було використано методику визначення схильності до суїцидальної поведінки М. Горської та тест на виявлення суїцидального ризику «СР – 45» П. І. Юнацкевича. Для участі у попередньому опитуванні було залучено 116 осіб, віком від 17 до 24 років. Із них 78,4% (91 особа) жіночої статі і 21,6% (25 осіб) чоловічої статі. Оскільки нас цікавлять лише особи із високим рівнем схильності до суїцидальної поведінки, до експериментальної вибірки увійшло 40 осіб із числа опитаних. Серед них 35,2% (32 із 91 особи) від жіночої частини та 32% (8 із 25) осіб від чоловічої частини загальної вибірки.

Варто зазначити, що особи, які склали експериментальну вибірку нашого дослідження, це не потенційні самогубці. Це юнаки, які мають лише комплекс особистісних рис, які підсилюють імовірність виникнення суїцидальних реакцій під дією психотравмуючих зовнішніх та внутрішніх факторів.

Для дослідження ціннісних орієнтацій юнаків, що увійшли до експериментальної вибірки, ми використали методику М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» та методику «Діагностика індивідуальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. С. Бубнової.

За результатами якісного аналізу отриманих даних за методикою «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокіча доходимо висновку, що у респондентів за важливістю у їх житті домінують внутрішні цінності порівняно із зовнішніми. Перевага таких цінностей, як любов, здоров'я, щасливе сімейне життя, вихованість, життєрадісність, тверда воля більше орієнтують юнаків на значимість близьких та на розвиток внутрішнього особистісного світу.

Для аналізу домінуючих цінностей за методикою С. С. Бубнової та з метою групування, структурування і компактної візуалізації

отриманих даних використовуємо факторний аналіз (за допомогою програми SPSS). Факторний аналіз у нашому дослідженні ґрунтується на методі обертання варимакс з нормалізацією Кайзера (Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization).

Результати факторного аналізу представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Rotated Component Matrix ^a					
	Component				
	1	2	3	4	5
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	,812				
Високий соціальний статус і управління людьми	,778				
Визнання і повага людей, вплив на оточуючих		,756			
Пізнання нового у світі, природі, людині		-,739			
Кохання		,602			
Здоров'я			,695		
Допомога та милосердя до інших людей			,691		
Спілкування			-,659	,400	
Приємне проведення часу, відпочинок				,889	
Пошук і насолода прекрасним					-,888
Високий матеріальний добробут	,476				,499

Джерело: розробка автора

За результатами факторного аналізу виділяємо 5 факторів, які об'єднують 11 цінностей відповідно до методики. До першого фактору «Соціальна активність» увійшли такі цінності як «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві» та «високий соціальний статус і управління людьми». Другий фактор «Стосунки з оточуючими» об'єднав цінності «визнання і повага людей, вплив на оточуючих», «пізнання нового у світі, природі, людині» та «кохання». Третій фактор «Внутрішні цінності» включає цінність «здоров'я», «допомога та милосердя до інших людей» та «спілкування». Четвертий фактор «Задоволення потреб» складає лише одна цінність «приємне проведення часу, відпочинок». І останній, п'ятий фактор, «Матеріальні блага» містить цінності «пошук і насолода прекрасним» та «високий матеріальний добробут».

Щоб проаналізувати зв'язки між рівнем схильності до суїцидальної поведінки та запропонованими цінностями за методикою С. С. Бубнової, використовуємо лінійну кореляцію Пірсона (див. Додаток А). Виявляємо позитивний зв'язок схильності до суїцидальної поведінки лише із цінністю «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві». Не виявляємо кореляційного зв'язку схильності до суїцидальної поведінки із цінностями «високий матеріальний добробут», «пошук і насолода прекрасним», «пізнання нового у світі, природі, людині», «здоров'я», «спілкування», оскільки критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона при даній чисельності вибірки більше за отриманий коефіцієнт кореляції.

Таким чином, залежність між схильністю до суїцидальної поведінки та життєвими цінностями статистично не значима. Виняток склала цінність «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві». Тобто у юнаків незадоволення потреби соціальної активності на фоні загальної схильності до суїцидальної поведінки може спричинити виникнення суїцидальних тенденцій та прояви суїцидальної поведінки.

Щоб проаналізувати зв'язки між рівнем суїцидального ризику та запропонованими цінностями за методикою С. С. Бубнової, використовуємо лінійну кореляцію Пірсона (див. Додаток Б).

Не виявляємо кореляційного зв'язку схильності до суїцидальної поведінки із цінностями «високий матеріальний добробут», «пошук і насолода прекрасним», «допомога та милосердя до інших людей», «кохання», «пізнання нового у світі, природі, людині», «спілкування», «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві», «визнання і повага людей, вплив на оточуючих», оскільки критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона при даній чисельності вибірки більше за отриманий коефіцієнт кореляції. Таким чином, залежність між життєвими цінностями та суїцидальним ризиком статистично не значима.

Отже, у юнаків, схильних до суїцидальної поведінки, експериментально доведено орієнтацію лише на одну зовнішню життєву цінність – «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві», яка має статистично значимий зв'язок із схильністю до суїцидальної поведінки.

Таким чином, ціннісні орієнтації у юнацькому віці не є одним із факторів суїцидальної поведінки та суїцидального ризику як психологічного явища. Ціннісні орієнтації впливають на стиль життя юнака, його поведінку, спосіб реагування на певні зовнішні та внутрішні подразники. Проте не впливають значною мірою на підвищення суїцидального ризику у психотравмуючих ситуаціях, не спричиняють виникнення суїцидальних тенденцій.

Отримані дані не є остаточними і будуть використані у подальшому вивченні даної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Прийменко В. М. Суїцидальна поведінка. Психологічний аналіз і профілактика (Методичні рекомендації для практичних психологів і соціальних педагогів) / В. М. Прийменко. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. – 43 с.
2. Суїцидологія: теорія та практика / За ред. О. М. Морозова, А. Г. Чуприкова. – К. : Видавн. КІВС, 1998. – 190 с.
3. Цушко І. І., Рудомьоткіна О. А. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків (Методичні рекомендації для педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків) / І. І. Цушко, О. А. Рудомьоткіна. – Київ: НМЦППСР МОН і АПН України, 2006. – 13 с.

Додаток А

Результати кореляційного аналізу за Пірсоном			
		Схильність до суїцидальної поведінки	Суїцидальний ризик
Приємне проведення часу, відпочинок	Pearson Correlation	-,041	-,349*
	Sig. (2-tailed)	,800	,027
	N	40	40
Високий матеріальний добробут	Pearson Correlation	,072	,075
	Sig. (2-tailed)	,659	,645
	N	40	40
Пошук і насолода прекрасним	Pearson Correlation	,033	,048
	Sig. (2-tailed)	,842	,768
	N	40	40
Допомога та милосердя до інших людей	Pearson Correlation	-,078	,108
	Sig. (2-tailed)	,632	,506
	N	40	40
Кохання	Pearson Correlation	-,046	,182
	Sig. (2-tailed)	,776	,261
	N	40	40
Пізнання нового у світі, природі, людині	Pearson Correlation	,197	,023
	Sig. (2-tailed)	,223	,887
	N	40	40
Здоров'я	Pearson Correlation	,105	-,119
	Sig. (2-tailed)	,520	,463
	N	40	40
Спілкування	Pearson Correlation	,257	,106
	Sig. (2-tailed)	,109	,516
	N	40	40
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	Pearson Correlation	,420**	,060
	Sig. (2-tailed)	,007	,714
	N	40	40
Визнання і повага людей, вплив на оточуючих	Pearson Correlation	-,134	,068
	Sig. (2-tailed)	,409	,678
	N	40	40
Високий соціальний статус і управління людьми	Pearson Correlation	-,038	-,013
	Sig. (2-tailed)	,818	,939
	N	40	40

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Денисова І.В.

старший викладач,

Чернігівський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

імені К.Д. Ушинського

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ПОШУК ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ ЛЮДИНИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Одне з корінних питань нашого часу – це питання про сенс людського існування, про цінність кожного людського життя. Реальність така: все більше поглиблюється основне протиріччя сучасної цивілізації, суть якого виражається, в розриві, між рівнем постійно зростаючих потреб особистості на гідне життя, самореалізацію своїх життєвих сил і обмеженими можливостями їх реалізації. Поглиблення цього протиріччя веде до деградації особистості, до посилення її апатії і розпачу, до зміцнення помилкових цінностей в її духовному сенсі, що і є в кінцевому рахунку причиною передчасної її загибелі або асоціативного поведінки [5]. Дуже багато людей в усьому світі, не відчуваючи задоволення від свого життя, не можуть знайти свого місця в ньому. В результаті втрачається сенс людського існування, людина переживає певний стрес, розгубленість і не завжди знає, де знайти свій внутрішній ресурс для подолання і вирішення своїх важливих завдань.

Наявність певних ресурсів, потенціалів, можливостей, розширює поле діяльності особистості, роблячи більш досяжними значимі цілі в житті, допомагають вийти зі складної ситуації. Ресурси, як би суб'єктивно підвищують цінність людини в очах оточуючих і в його власній думці про самого себе, роблять його більш сильним, значним і продуктивним [10].

У сучасній психології зміст поняття «ресурси» розроблялося в дослідженнях Бодрова В.А., Водоп'янова Н.Є., Муздибаєва К. та ін. В.А. Бодров розглядає ресурс в рамках розвитку теорії психологічного стресу: «вони є тими фізичними та духовними можливостями людини, мобілізація яких забезпечує виконання його програми і способи (стратегії) поведінки для запобігання або купірування стресу» [3, с. 115-116]. К. Муздибаєв стверджує, що психологічні ресурси слід представляти як засоби до існування; як життєві цінності, які утворюють реальний потенціал для подолання з несприятливими життєвими подіями [7]. На думку Н.Є.Водоп'янової, «психологічний ресурс»: це внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях; це емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні і поведінкові конструкти, які людина актуалізує для адаптації к життєвим ситуацій [4].

Пошук психологічних ресурсів і опора на ці ресурси, є ключовим моментом в саморегуляції особистості, виявити ці ресурси допомагають арт-терапевтичні методи. Арт-терапія дає ресурс особистості в той момент, коли людина малює, танцює – вона звертається до своєї творчої сутності, до свого несвідомого.

Копитін А.І, в своїй роботі відзначає, що арт-терапевтична робота, в більшості випадків, викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувані більш активну життєву позицію. Це метод, який заснований на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Арт-терапія відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого спектра можливостей людини і затвердження ним свого індивідуально-неповторного способу буття в світі [9, с. 4]. Відомо, що сама можливість художнього самовираження для людини, завжди пов'язана з покращенням її психічним здоров'ям та розвитком особистості.

Арт-терапія допомагає людині, заплутаній в собі самій, усвідомити, відчути себе натхненно-творчою, неповторною і досить повноцінною, виходячи з особливостей природи своєї душі. Допомагає знайти свою, по можливості, суспільно-корисну, цілющу

життєву дорогу, свій життєвий смисл, в згоді зі своєю справою. Арт-терапія допомагає такій людині бути тим, хто він є природою своєю [2, с. 2].

Діяльність в арт-терапії – завжди індивідуальний процес творчості особистості, і результатом цієї діяльності є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Будучи за своєю сутністю культурно-історичним явищем, творчість має 2 психологічних аспекти: особистісний (сукупність властивостей особистості) та процесуальний (процес творення нового). Ці аспекти передбачають наявність у особистості здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Вивчення цих властивостей особистості виявило важливу роль уяви, інтуїції, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості в самоактуалізації, в розкритті і розширенні своїх творчих можливостей.

Арт-терапія-це метод, що поєднує теоретичні та практичні аспекти психокорекції з психологічними основами теорії творчого процесу. Знаходячись в творчому процесі, людина знаходить в своїй реальності те, що пов'язує її з його внутрішнім миром і можливостями, які належать цій людині, це інструмент, за допомогою якого особистість може зустрітися зі своїми проблемними місцями, подолати ці проблемні місця і знайти свою "нову форму", знайти свій ресурс і сформуванати більш активну життєву позицію. Арт-терапія має чудову властивість внутрішньої підтримки і відновлення цілісності людини.

Отже, займаючись арт-терапевтичною діяльністю, відтворюється процес самовизначення людини і ця діяльність надає можливості для гармонізації розщепленого внутрішнього світу людини у формі продуктів її діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. – М.: Фолио-Аст, 2002.

2. Бурно М.Е. О самом главном в терапии творческим самовыражением. Бурно М.Е. (ТТСБ) сегодня [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. 2011. N 3. URL: <http://medpsy.ru>

3. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. М.: Когито-центр, 2006.

4. Вознесенська О. Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технології в освіті. – К., 2007.

5. Иваницкий А.В. Психологический ресурс как интегральная характеристика личности // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-3.

6. Иванов В.Н., Патрушев В.И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. Технологии саморазвития личности. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2001. – 327 с. – (Энциклопедия управленческих знаний).

7. Муздыбаев.К. Психология ответственности. – М.: Либроком, 2012.

8. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В Петровского, М.Г. Ярошевского. – Ростов н/Д.: Феникс, 1999. – С. 380.

9. Практикум по арт-терапии / Под ред. А. И. Копытина. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с: ил. – (Серия «Практикум по психологии»).

10. Соловьева С.Л. Ресурсы личности. [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. 2010. N 2. URL: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru).

Фінгерман О.

студентка,

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «АУТИЗМ»

Проблема аутизму для українського і світового суспільства не є новою. Аутизм є порушенням психічного розвитку дитини, яке характеризується відхиленнями в поведінці, соціальній взаємодії та спілкуванні. Дослідженням проблеми аутизму, займалися багато вітчизняних науковців, зокрема: Я. Бікшаєва, Я. Возніца, К. Дубовик, та ін. Проблему також досліджували зарубіжні вчені, такі як: С. Барон-Коуен, Р. Грегорі, М. Деван, та ін. Науковцями визначено, що подолання або послаблення недоліків у психічному та (або) фізичному розвитку дітей, а також вибір корекційної програми повністю залежить від якісної діагностики.

Метою статті є узагальнити особливості історичного становлення поняття «аутизм».

У сучасній медико-психологічній літературі аутизм розглядають як загальний розлад розвитку, який виявляється у ранньому дитинстві та триває протягом усього життя [1]. Люди з аутизмом неадекватно реагують на оточуючих, погано засвоюють навички, які необхідні для спілкування, схильні до ригідної поведінки та стереотипних дій [5]. У становленні теорії аутизму можна виділити декілька головних етапів [4]:

I етап – донозологічний період (кінець XIX – початок XX ст.), який характеризується окремими згадками про дітей із прагненням до самотності та втечі. Першим спеціалістом, який звернув особливу увагу на малих дітей з важкими психічними порушеннями, був психіатр Г. Маудслей (1867), який розглядав такі розлади як «психози».

II етап – доканнерівський період (20 – 40-ті рр. XX ст.), який пов'язується з виявленням у дітей так званої шизоїдії. Саме в цей

період виник термін «аутизм» (грец. «autos» – «сам»). Його в наукову термінологію психіатрії ввів Е. Бльойлер (1920). Аутизм він трактував як симптом шизофренії і охарактеризував його як відчуження від реальності з наявністю внутрішнього життя, особливого світу мрій і фантазій. Згодом він визнав наявність симптомів аутизму у клінічній картині таких хвороб, як маніакально-депресивний психоз (МДП), шизоїдна психопатія, істеричні та афективні розлади. На думку вченого, в основі аутизму лежать афективні комплекси і порушення мислення, у працях Е Бльойлера (а згодом і Л. Каннера) йде мова про замкнених дітей, хоча більш пізніші дослідження, проведені з метою виявлення соціальних ознак аутизму (С. Байрон-Кохен, Л. Бобкович, Л. Вінг, Дж. Глатзель та ін.), засвідчили, що назва не достатньо відображає зміст проблеми, оскільки багатьох аутистичних дітей можна охарактеризувати як «активних», але «дивних», однак не замкнених.

У 1938 році австрійський педіатр і психіатр Ганс Аспергер у своїй лекції з дитячої психології використав термін Блейлера «аутичні психопатії» (Asperger H. (1938). Ганс Аспергер (1906–1980) досліджував один з розладів аутичного спектру, згодом названий синдромом Аспергера, який, лише в 1981 році отримав визнання як самостійний діагноз. Серед особливих проявів синдрому названо: «неприродний» мовленнєвий розвиток, коли можливість говорити випереджає здатність ходити, а також незвичайна інтонація мови, стереотипні дії в іграх і захопленнях, неспроможність встановлювати повноцінний візуальний контакт. Кажучи про природу аутизму, Г. Аспергер вказував на біологічну ваду афективного контакту (у пренатальний або натальний період), а також дійшов висновку, що аутистичну психопатію спадково зумовлено [7, с. 15].

Багато клініцистів запропонували своє розуміння поняття аутизму. На думку Е. Мінковські (1927), аутизм є наслідком порушення «вітального» інстинкту. Дж. Глатзель (1982) проаналізував аутизм в аспекті інформаційного порушення між особистістю і середовищем. У дитячій психіатрії поняття аутизму як синдрому почали використовувати з часу виділення ранньої дитячої

шизофренії (Г. Сухарьова, 1926, 1937; Л. Бендер, 1933, 1956; Дж. Лутц, 1938) і шизоїдії (Т. Симеон, 1929; А. Хомбургер, 1926 та ін.). Т. Симеон вперше простеживши за формуванням шизоїдної психопатії у дітей 3 – 5 років, дійшла висновку, що їм властиві аутизм і мала прив'язаність до об'єктів реального світу. На цьому етапі перед клініцистами стояла проблема доказу можливості формування аутизму в незрілої особистості дитини. В. Гиляровський (1938) писав про аутизм як про «своєрідний розлад свідомості свого «Я» та всієї особистості з порушенням нормальних настановлень до довкілля» [3].

III етап – каннерівський період (40–80-ті роки ХХ ст.). У цей період були опубліковані кардинальні праці з дитячого аутизму, одним з перших авторів яких був Л. Каннер (1943). Автор описує особливі стани у дітей, що проявляються з перших років життя й зумовлені крайньою самоізоляцією. Він запропонував назвати ці стани «раннім дитячим аутизмом». Концепція раннього дитячого аутизму Каннера відрізнялася від бльойлерівського трактування аутизму, незважаючи на те, що у витоків цієї концепції лежали найвідоміші дослідження аутизму при шизофренії, шизоїдії, проведені (Е. Бльойлером, 1911, 1922; Е. Крепеліним, 1913; Е. Кречмер, 1921). Л. Каннер вважав, що синдром раннього дитячого аутизму частіше трапляється у дітей, ніж це вважалось раніше, і що ранній дитячий аутизм помилково розглядали як розумову відсталість або дитячу шизофренію. Каннер виділяв п'ять головних критеріїв дитячого аутизму [6, с. 11]: 1) глибоке порушення контакту з іншими людьми; 2) нав'язливе прагнення до одноманітних форм активності; 3) поглинутість предметами, які крутяться; 4) мутизм, або мовлення, не спрямоване на міжособистісне спілкування; 5) високий когнітивний потенціал. Л. Каннер (1956) дійшов висновку, що головними критеріями дитячого аутизму є глибоке порушення контакту з іншими людьми та нав'язливе прагнення до одноманітних форм активності, а від трьох інших критеріїв автор відмовився.

Складні й різні психопатологічні симптоми в клініці дитячого аутизму були підставою для того, щоб розглядати це захворювання

як окремий розлад, але феноменологічне визначення Каннер зберіг за ним колишнє – аутизм. Це зумовило плутанину понять дитячого аутизму як розладу та аутизму як симптому (за Е. Бльойлером). Тому, коли йдеться про ранній дитячий аутизм, мається на увазі не симптом аутизму в бльойлерівському розумінні, який постає як ознака різних хвороб і насамперед шизофренії, а розлад (хвороба), названий раннім дитячим аутизмом Каннера, або синдромом Каннера [6].

IV етап – постканнерівський період (50–90 рр. ХХ ст.). Аутистичні розлади у дітей вивчали за допомогою уточнення клініко-психопатологічних особливостей раннього дитячого аутизму. В результаті досліджень багатьох авторів (В. Башина, Г. Пивоварова, 1970; Е. Ентоні, 1958; Б. Рімланд, 1964;) у структурі раннього дитячого аутизму вдалося виявити такі розлади, як порушення апетиту, відсутність адаптації до оточення, а також афективні розлади; уточнено терміни розгорнутого прояву (до 3–5 р.) клініки дитячого аутизму і можливість виникнення позитивних психопатологічних розладів поряд із симптомами порушення розвитку всіх сфер діяльності (Л. Каннер, 1956, Л. Ейзенберг та ін.).

Дослідження московських психіатрів М. Ш. Вроно і його співробітників привели до висновку про неоднорідність синдрому Каннера і переважному відношенні його до шизофренії. Було обстежено 300 хворих з дитячою шизофренією, з них 32 хворих з синдромом Каннера. Однак при динамічному обстеженні тільки у 9 спостерігався «істинний синдром Каннера», а в ході катамнестического спостереження кількість цих хворих скоротилася до 8 осіб. У зв'язку з цим автори підкреслювали необхідність диференціальної діагностики аутизму від аутистических станів, що виникають у дитини після нападу шизофренії (Вроно, Башина, 1975) [4].

З'явилися праці, у яких автори доводили не специфічність раннього дитячого аутизму. Послідовники психогенезу пов'язували формування раннього дитячого аутизму з порушенням симбіозу між матір'ю і дитиною, розладом адаптаційних механізмів у незрілої

особистості, зі слабкістю інтеграційних процесів у нервовій системі дитини, із впливом таких зовнішніх чинників, як пологи, вікові кризові періоди, інфекції, травми, відстоюючи багатofакторність раннього дитячого аутизму (М. Махлер, 1959, 1972; З. Руттенберг, 1970 та ін.) [6]. Великі досягнення у сфері вивчення диференційованих форм розумової відсталості привели до опису аутистичних симптомів при розумовій відсталості, фенілпіровиноградній олігофренії, Х-ламкій хромосомі, синдромі Дауна й інших розладах (Г. Маринчева, В. Гаврилов, 1988 та ін.). З дитячої шизофренії був виділений і ретельно описаний синдром Ретта, за наявності якого відзначалися аутистичні симптоми виявлялися на першій стадії його розвитку (В. М. Башина та ін., 1993; Ретт А., 1966; Хагберг Б., 1985) [2].

Отже, аутизм у сучасній науці розглядається як загальний розлад розвитку. Виділяють 4 періоди у трактування даного поняття. Залежно від наукового напрямку, в аспекті якого розглядають аутистичні розлади, їх природу і клініку, відповідно верифікують як симптом, синдром, хворобу, патологію розвитку.

Список використаних джерел:

1. Большой толковый психологический словарь / Под ред. А. Ребера: В 2 т. – Москва, 2000. – 1152 с.
2. Башин В. М. Ранній дитячий аутизм / В. М. Башин // Зцілення: Альманах. – М.: Медицина, 1994. – 154 с.
3. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь / М. И. Дьяченко. – Минск, 1998. – 560 с.
4. Иванов Е. С. Детский аутизм: диагностика и коррекция / Е. С. Иванов, Л. Н. Демьянчук, Р. В. Демьянчук. – Санкт-Петербург, 2004. – 80 с.
5. Комер Р. Патопсихология поведения. Нарушение и патологии психики / Р. Комер. – Санкт-Петербург, 2002. – 608 с.
6. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник / К. О. Островська, 2006. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 110 с.
7. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: Монографія / Т. В. Скрипник. – К.: Видавництво «Фенікс», 2010. – 320 с.

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Гуменна Є.П.

студентка,

Навчально-науковий інститут права та психології

Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Психологічна готовність є важливою складовою професіоналізму, як прояв професійної майстерності фахівців екстремальних видів діяльності.

«Психологія діяльності в особливих умовах» є однією з галузей психологічної науки, яка вивчає психологічні закономірності змін і відновлювання психічної діяльності:

- особистості в умовах, що є екстремальними за своїм характером, пов'язані з дією стрес-факторів підвищеної інтенсивності та несуть у собі головним чином безпосередню небезпеку для життя та здоров'я її суб'єкта, пов'язані з безпосереднім ризиком чи загрозою для його життя та здоров'я під час та після виконання професійних обов'язків;

- інших осіб, що постраждали внаслідок дії зазначених факторів;

- а також пов'язані з цим аспекти психодіагностики, психотерапії, психо-корекції, реабілітації та психопрофілактики.

За інтегральними оцінками, до таких категорії осіб можна віднести пожежників і рятувальників, співробітників правоохоронних, спеціалізованих органів, військовослужбовців, космонавтів, пілотів, моряків, охоронців, шахтарів, водіїв, спортсменів, працівників АЕС і т.п., а також інших осіб, що стали жертвами подій, пов'язаних зі специфікою професійної діяльності зазначених категорій фахівців (ліквідація наслідків стихійного лиха, природних катаклізмів, боротьба з організованою злочинністю,

корупцією, тероризмом, оперативно-розшукова діяльність, виконання миротворчої місії в інших країнах і т.д.). Так процес психологічної готовності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до діяльності в екстремальних ситуаціях є доволі динамічним і суперечливим. В ході якого формуються й удосконалюються специфічні знання, уміння, навички і якості особистості. Успішність службово-бойової діяльності того або іншого військовослужбовця залежить від якості результатів виконуваних завдань. Навіть у військовослужбовців внутрішніх військ, результати службово-бойової діяльності можуть бути різними, оскільки кожен військовослужбовець МВС України може знаходитися в різному стані психологічної готовності. На сьогодні поняття психологічної готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях активно розробляється, але та різноманітність підходів, що існує до його визначення, вказує на відсутність сталого уявлення про цей психологічний феномен, його зміст, механізми функціонування тощо. Так, психологічна готовність до діяльності трактується як: наявність відповідних здібностей (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн), якість особистості (К.К. Платонов), сполучення якостей особистості (В.А. Крутецький), складна динамічна структура (Л.О. Кандилович, М.І. Дьяченко), цілісне особистісне утворення (В.І. Барко, А.Ф. Ліненко), тимчасовий ситуативний стан (П.А. Рудик), відношення (О.В. Веденов), ознака установки (Д.М. Узнадзе). М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович розглядають готовність до діяльності, як складну динамічну структуру, що виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні з зовнішніми умовами та завданнями, які необхідно розв'язати. Досить поширеними є прикладні дослідження психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах. Активними дослідниками психологічної готовності є психологи, які займаються проблемами психологічного супроводження діяльності представників ризиконебезпечних професій. Так, Ж.Ю. Половникова психологічну готовність до служби визначає як систему сформованих професійно-значущих, індивідуально-психологічних якостей особистості, яка

володіє необхідними професійними знаннями, уміннями та навичками, що проявляються у стані змобілізованості особистості до виконання професійних завдань.

В.Г. Андросюк психологічну готовність міліціонера визначає як сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан змобілізованості психіки, налаштованість на найбільш доцільні, активні та рішучі дії у складних чи небезпечних умовах виконання службових обов'язків. Автор виділяє також мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оціночний компоненти у структурі психологічної готовності працівника ОВС. Виражена практична спрямованість цих досліджень змушує психологів, які здійснюють супроводження професійної діяльності представників ризиконебезпечних професій, звертати особливу увагу на проблеми формування їх професійної психологічної готовності. Так, за даними В.О. Лефтерова, цілеспрямоване формування і підвищення готовності працівника підрозділу міліції громадської безпеки до діяльності, як правило, передбачає: ознайомлення з екстремальними факторами і ситуаціями, з метою зниження чи усунення негативних емоційних реакцій на них; підвищення опірності до екстремальних розумових труднощів, розвиток винахідливості, кмітливості, ініціативи, швидкості реакцій; звикання до надмірних емоційних навантажень і напружень; навчання подоланню вольових труднощів, розвиненню вольових якостей активності, наполегливості, мужності і сміливості; звикання до подолання фізичних труднощів та дискомфорту, підвищення витривалості і працездатності, швидкості і точності рухових реакцій; підвищення надійності виконання звичайних професійних дій зі збереженням високих результатів у будь-яких передбачених екстремальних ситуаціях; навчання методам і прийомам забезпечення власної особистої безпеки і виживання у форсмажорних обставинах; формування уміння володіти собою і своїми психічними станами та впевненості в собі.

За умови недостатнього рівня вольової регуляції поведінки при виконанні професійних дій з високого ступеню відповідальності, що потребують пошуку нестандартних варіантів виходу з напруженої ситуації, відомі такі явища: зниження координованості і точності

рухів, уповільнення реакції, розгубленість, порушення логіки міркувань, зниження критичності мислення, розлади сприймання і уваги, аж до втрати орієнтації в часі та просторі («тунельне бачення»).

Вплив екстремальних ситуацій спричиняє виникнення специфічних емоційних станів, найбільш типовими серед яких є: стрес, афект, фрустрація. Зазначені стани можуть існувати як ізольовано, так і одночасно, у різних сполученнях. Так, процес безпосереднього припинення злочину може призвести до стресу та фрустрації, психологічне протиборство при проведенні слідчих дій – до фрустрації та особистісного конфлікту, затримання особливо небезпечного злочинця – до стресу, конфлікту та фрустрації, запровадження надзвичайного стану – до стресу та кризи.

Варто зазначити, що мобілізація психічного й фізичного потенціалу при стресі можлива та бажана, але це не означає, що вона відбудеться обов'язково. Психічна регуляція поведінки в екстремальних ситуаціях характеризується змінами у вищій нервовій діяльності у бік збудження або загальмованості залежно від індивідуально-типологічних (зокрема, психофізіологічних) особливостей суб'єкта. Надто сильні подразники (стресори) викликають нейровегетативні зміни, такі як посилене пульсування, підвищення рівня адреналіну та цукру в крові, що призводить до зниження активності психічних функцій і здатності до прийняття рішення.

Розвиток екстремальних ситуацій та їх наслідки значною мірою ускладнюються наступними чинниками: несподіваність виникнення небезпеки, невизначеність ситуації та можливих наслідків, відсутність дієвої підтримки (допомоги) з боку оточуючих громадян та гарантій соціального (у тому числі правового) захисту та ін. Особливо несприятливими в цьому плані є так звані «нештатні», тобто не передбачені нормативно, екстремальні ситуації. Саме тут надзвичайно важливо зберегти спокій і холонокровність, швидко оцінити обстановку, не піддатися прагненню діяти за вже існуючими стереотипами. Прийняття рішення діяти неординарно

може виявитися єдиним правильним виходом із ситуації, що склалась, і ним потрібно правильно скористатись.

Отже, психологічна готовність працівника – сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан змобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних умовах виконання службових обов'язків. Працівник має вміти оперативно налаштуватися на певну поведінку і виконання дій, необхідних для досягнення поставленої мети; підготувати, з початком дій уважно слідкувати за динамікою ситуації обставин, оцінювати адекватність своєї поведінки, модель якої була побудована раніше, прагнути реалізувати оптимальні методи й засоби досягнення мети, свідомо керувати своїми емоційними станами і поведінкою в цілому. Достатня розвиненість усіх компонентів та їх цілісна єдність – показник високого рівня психологічної готовності працівника правоохоронних органів, його активності, самостійності та творчого підходу до діяльності, що відповідає поняттю «професіоналізм». Слід зазначити, що почуття обов'язку здатне підтримувати ефективну діяльність у складних (стресових умовах, ситуаціях із високим ступенем ризику, невизначеності) умовах її реалізації, але при несформованій у людини смислової регуляції життєдіяльності воно перестає бути ефективним мотиватором, навіть для виконання завдань у звичайних умовах. Відповідно формування професійної психологічної готовності до діяльності має передбачати розвиток смислової регуляції активності, усвідомлення соціальної ролі представників обраної професійної діяльності, професійної гідності, особистісної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Андросюк В. Г. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, І. Г. Кириченко, Я. Ю. Кондратьєв, Г. О. Юхновець. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 46 с.
2. Половникова Ж. Ю. Формування психологічної готовності співробітників охорони до здійснення професійної діяльності : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ж. Ю. Половникова. – К., 1999. – 16 с.

3. Лефтеров В. О. Підготовка працівників правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах засобами психотренінгу / В. О. Лефтеров // Актуальні проблеми психології. – Т.V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія / за ред. Максименка С. Д. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2007. – Вип. 6. – С. 217–221.

4. Дяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект / М. И. Виноградова, М. И. Дяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – Минск : БГУ, 1998. – 148 с.

5. Дяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 175 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ; ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Друзь Ю.О.

учениця ЗОШ 126 м. Києва

Стрельченко Н.М.

кандидат економічних наук, доцент,

Міжрегіональна академія управління персоналом,

учитель економіки ЗОШ 126 м. Києва

СУТНІСТЬ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕДАЧІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Поняття «невербальна комунікація» можна визначити як систему немовних (несловесних) форм і засобів передачі інформації. У лінгвістичній науці, невербальна комунікація розглядається з погляду єдності вживання вербального і невербального компонентів [1; 5; 8 та ін.]. У психології ряд праць присвячено дослідженню та визначенню ролі та функцій невербальних засобів у регуляції комунікації [6, с. 8]. У роботах з соціології і риторики (Л. Дичковська, Н. Коробцева, О. Маслико, Т. Маркічева, А. Михальська [15] – досліджуються проблеми встановлення контакту між педагогом і учнями за допомогою невербальних засобів комунікації. Питання закономірностей невербальної комунікації в умовах навчання, розвиток умінь і навичок невербальної комунікації у педагогічному процесі між викладачами і учнями, привернули увагу різних представників педагогічної вітчизняної і зарубіжної науки [12; 13; 14].

В англомовній лінгвістичній літературі [19] термін «комунікація» розуміється як обмін думками та інформацією у формі речових або письмових сигналів, що саме по собі є синонімом терміну «спілкування», адже цей термін позначає процес обміну інформацією й емоційними переживаннями між людьми.

Невербальна комунікація є найважливішим, поряд із звуковою мовою, засобом спілкування і взаєморозуміння людей. [11] назвав проблему комунікації «базовою категорією, логічним центром загальної системи психологічної проблематики», вказавши неодноразово на її недостатню розробленість у психології, в тому числі і в плані невербальних засобів спілкування (Ломов, 1984) [8, с. 12].

Ряд дослідників (Г. Вештеюнаса, С. Максименко [10] та інші) під невербальною комунікацією розуміють – особливу мову – «мову почуттів», продукт суспільного розвитку людей, який значно посилює смисловий ефект комунікації [10, с. 148]. В. Куніцина [14] і В. Поголів [14] визначають невербальну комунікацію як взаємодію між людьми за допомогою немовних засобів та їх інтерпретацію [18, с. 69].

В. Лабунська [6] під невербальним спілкуванням розуміє такий вид спілкування, для якого є характерним використання в якості головного засобу передачі інформації, організації взаємодії, формування образу, здійснення впливу на іншу людину невербальної поведінки і невербальних комунікацій [6, с. 13].

Отже, ми бачимо, що у науковій літературі терміни «невербальна комунікація» і «невербальна поведінка» часто вживаються як тотожні. Підтвердженням цьому є визначення Т. Ладиженської [8, с. 8], яка інтерпретує «невербальну поведінку», як комунікацію, що сприймається слухачами разом з тими жестами, мімікою, рухами тіла, які супроводжують комунікацію мовця і складають в сукупності поняття «мова зовнішнього вигляду» [12, с. 26].

Невербальна поведінка – термін, найбільшим чином пов'язаний з невербальним спілкуванням і найчастіше зустрічається в зарубіжній і вітчизняній науковій літературі після терміну «невербальна комунікація» (М. Аргайл, П. Екман [17] та ін.). В. Лабунська [6] дає чітке визначення невербальної поведінки як невербального способу вираження психологічних особливостей особистості, засобу регулювання і контролю спілкування [17, с. 21].

Різниця категорій «невербальна поведінка» і «невербальна комунікація» розкрита В. Лабунською [6], представлена наявністю трьох основних точок зору про межі цих термінів: 1) невербальна комунікація включає до свого складу категорію невербальної

поведінки; 2) невербальна комунікація розглядається як частина більш широкої категорії невербальної поведінки (яке, зокрема, розділяється на комунікативну і індикативну); 3) категорії розрізняються змістовно на основі їх складових.

Дослідники сходяться на думці, що невербальна поведінка є тією частиною невербального спілкування, яка важко піддається формалізації і за яку людина не несе відповідальності. Це відбувається тому, що невербальна поведінка не має безумовних формальних характеристик як, наприклад, слово, і залишається «невидимим» як для суб'єкта, так і для партнера,

Іншими словами, невербальна поведінка, на відміну від невербальної комунікації, не просто засіб інформації, а засіб, що покращує орієнтування однієї людини в іншій, чи зовнішній супровід психічних явищ. Невербальна поведінка – це частина внутрішнього світу людини, форма її існування, інструмент пізнання цього світу.

Головною відмінністю між невербальною поведінкою і невербальною комунікацією служать ознаки: континуальність (проти дискретності), варіабельність (проти інваріантності), мимовільність (проти довільності), а також цілісність, просторово-часове розмежування елементів структури невербальної поведінки.

На основі аналізу вищезазначених досліджень було виділено основні *критерії прояву невербальної комунікації*: експресивність (колоритність, образність, яскравість, барвистість); емоційність (експансивність, збудливість); континуальність (тривалість); варіабельність (змінність, на відміну від інваріантності вербальної комунікації); цілісність (єдність психіки та поведінки); просторово-часове розмежування; економічність (на відміну від вербального компонента комунікації невербальний компонент здатний за більш короткий проміжок часу висловити щире положення речей); рефлексивність (здатність людини пізнавати себе, свою діяльність, свої психічні процеси і стани).

У зв'язку з вищеназваним, під уміннями невербальної комунікації можна розуміти складне психологічне утворення, що характеризується здатністю людини реалізувати знання в дії з урахуванням конкретних умов діяльності, тобто ці уміння пов'язані: по-перше, з прийомом і

передачею інформації за допомогою невербальних компонентів комунікації в певній ситуації спілкування; по-друге, зі взаємною регуляцією процесу спілкування; по-третє, з розумінням і пізнанням суб'єктів спілкування.

Список використаних джерел:

1. Вальсинер Я. Невербальная коммуникация в диадах / Я. Вальсинер, Х. Миккин – В кн.: Труды по психологии. – Тарту: Изд-во Тартуского гос. ун-та, 1974. – С. 110–121.
2. Домброван Т.И. Развитие языка как информационной синергетической системы / Т.И. Домброван // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 83–90.
3. Еггерт М. Мова тіла: вражаючи, переконуйте і досягайте успіху за допомогою мови тіла / Еггерт М. – М., «Претекст», 2012 р., с. 18–19.
4. Кнапп М. Л. Невербальные коммуникации / М. Л. Кнапп. – М. : «Наука», 1999. – 308 с.
5. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 581 с.
6. Лабунская В. А. Введение в психологию невербального поведения / В.А. Лабунская – Ростов н/Д. : РГУ, 1994. – 30 с.
7. Левитов Н. Д. О психологических компонентах технической деятельности / Н. Д. Левитов // Вопросы психологии. – 1958. – № 6. – С. 37–40.
8. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов – М. : Наука, 1984. – 444 с.
9. Мельник А. А. Язык жестов / А. А. Мельник – М. : Рипол Классик, 2003. – 160 с.
10. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых, политехнических умений / Е. А. Милерян – М. : Педагогика, 1973. – 229 с.
11. Михайлов Л.А. Введение в психологию общения. Невербальные средства общения: учеб. пособие / Л. А. Михайлов, В. П. Соломин, В. А. Губин – СПб. : Изд-во РГПУ, 1999. – 105 с.
12. Морозов В. П. Невербальная коммуникация. Экспериментально-психологические исследования / В. П. Морозов – М.: Изд-во Института психологии РАН, 2011. – 360 с.
13. Невербальное общение. Полное руководство / Марк Нэпп, Джудит Холл. – СПб. : прайм – ЕВРОЗНАК, 2007. – 512 с.

14. Нечаев Н. Н. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста [Текст] / Н. Н. Нечаев, Г. И. Резницкая // Вестник УРАО. – 2002. – № 1. – С. 3–21.
15. Николаева Т. М. Языкознание и паралингвистика // Лингвистические исследования по общей и славянской типологии / Т. М. Николаева, Б. А. Успенский – М. : Наука, 1966. – С. 63–75.
16. Пиз А. Язык жестов: как читать мысли других людей по их жестам / Аллан Пиз – М. : Ай-Кью – 1995. – 257 с.
17. Яковченко В. Невербальні засоби спілкування / В. Яковченко // Секретарь-референт (укр. вид.). – 2007. – № 3. – С. 27–30.
18. Argyle M. Body communication / M. Argyle. – L. : 1975. – P. 64–132.
19. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterly. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P. 449-465.

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ, ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

Іванів Л.Ю.

студент;

Фірман В.М.

кандидат технічних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОБІНГ В ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ

Останнім часом в організаціях, на підприємствах спостерігається явище мобінгу, тобто психологічного тиску, цькування трудового колективу або адміністрації стосовно працівників. Дану проблему досліджували такі науковці: К.Лоренц, Х.Лейман, Б.Уілсон та інші.

Саме поняття «мобінг» з'явилося відносно недавно, походить з англійської мови і дослівно перекладається, як «натовп», «юрба» [1, с. 187].

Автором цього терміну став психолог Ханц Лейман. Свої експерименти він проводив на робочих місцях у Швеції на початку 80-х рр. XX століття. Мобінг він схарактеризував як психологічний тиск або терор, який проявляється неодноразово повторюваними неетичними діями ворожого характеру одного або кількох індивідів до іншого індивіда, переважно одного.

Мобінг в організації, як правило, виражається в постійній і часто необгрунтованій критиці, в поширенні про працівника неправдивої інформації (чуток і пліток), що підриває професійну компетентність і репутацію. Також мобінг проявляється у вигляді глузувань і провокацій, прямих образ і залякувань, бойкоту і демонстративного ігнорування, як наслідок відбувається посягання на честь і гідність працівника.

«Психічний терор на робочому місці – це жорстоке або принизливе поводження з людиною, що охоплює мобінг над об'єктом психічного тиску; мобінг передбачає постійну негативну увагу або

критику» – так трактує цей процес Міжнародна організація праці (МОП).

Існує два види мобінгу: горизонтальний та вертикальний. Перший характеризується утисками з боку колег по роботі, а другий – цькування підлеглих з боку керівництва. Іноді буває, що людина стає жертвою одночасно двох видів психологічного терору.

Ця проблема має місце як в державних, так і в приватних установах та організаціях. З кожним роком мобінг стає широкопоширеним. Зарубіжні психологи це пов'язують з підвищенням рівня агресії в людей.

Наслідками мобінгу є зниження ефективності та продуктивності праці (відсутність мотивації), виникнення депресивного стану, ризик емоційного та професійного вигорання, погіршення здоров'я працівника.

За кордоном із цькуванням в трудових колективах борються на законодавчому рівні. Приміром, у статті 94 Кодексу праці Республіки Польща закріплений обов'язок роботодавця протидіяти мобінгу як негативному явищу в трудових та службово-трудовах відносинах. Або, наприклад, у Франції та Німеччині вже давно існують закони, які захищають від мобінгу, зокрема моральних і сексуальних переслідувань на робочих місцях [2, с. 135].

В Україні цькування в організаціях також поширене. Але, нажаль, у сучасному законодавстві пострадянських країн, таке поняття як мобінг взагалі відсутнє. Зокрема існують інші терміни для його визначення, наприклад, психологічний терор, психологічний тиск, утиски на робочому місці. Конституцією України передбачено, що найвищою соціальною цінністю є: людина, її честь та гідність. А стаття 2 Кодексу законів про працю визначає право на здорові і безпечні умови праці. Можна зробити висновок, що законодавча база нашої держави зовсім не визначає механізм захисту від мобінгу [3].

На думку дослідниці О.Сороки, для того, аби попередити мобінг варто приділити увагу адаптації нових працівників в організаціях, оскільки «новачки» найчастіше піддаються цькуванню в трудових колективах [4].

Безперечно, атмосфера в колективі – це один із найголовніших чинників, який має вплив на працездатність працівників. Очевидно, що цькування не варто ігнорувати, йому краще заздалегідь запобігти, аніж згодом активно з ним боротися.

Проблема мобінгу є недостатньо дослідженою в нашій країні, але психологічний терор стає актуальним на робочих місцях, в закладах освіти і в групах людей. Досвід європейських країн щодо профілактики утисків на робочому місці необхідно вивчати та застосовувати в Україні з метою створення комфортної психологічної атмосфери та захисту гідності працівника.

Напрямом подальших наукових робіт може стати дослідження індивідуальних особливостей працівників, які постраждали від мобінгу.

Список використаних джерел:

1. Англо-український та українсько-англійський словник. – 3-є вид., випр. та доп. – К., 2006. – 560 с.
2. Лагутіна І.В. Мобінг на робочому місці: правовий аспект / І.В. Лагутіна // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 57.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1991 № 322-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Сорока О.В. Сутність, наслідки та профілактика мобінгу у трудових колективах / О.В. Сорока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/1051.pdf>.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Матеріали друкуються в авторській редакції

Дизайн обкладинки: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Кузнєцова

Контактна інформація організаційного комітету:
73005, Україна, м. Херсон, а/с 20,
Науковий журнал «Молодий вчений»
Телефон: +38 (0552) 399 530
E-mail: info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 29.09.2017. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 6,97. Тираж 100. Замовлення № 1017-502.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.